

Tercer grau i reinserció.

Com aconseguir el tercer grau ser un punt d'inflexió en la vida de les persones excarcerades?

Ajut a la investigació 2023

Autors

Josep Cid Moliné
Esther de la Encarnación Ordóñez

Any 2024

Tercer grau i reinserció

Josep Cid Moliné

Esther de la Encarnación Ordóñez

El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquesta investigació respectant el text original dels autors, que són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la investigació són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una [licència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) (CC BY-NC-ND 4.0) de Creative Commons.

Així doncs, es permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública del material, sempre que se'n citi l'autoria i el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (Departament de Justícia), i no se'n faci un ús comercial ni es transformi per generar una obra derivada.

Agraïments

En primer lloc, volem agrair al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada l'oportunitat de poder realitzar una recerca d'aquestes característiques gràcies a la convocatòria de les beques per a la recerca, estudis i anàlisis en els àmbits de l'execució penal, la mediació penal, l'atenció a la víctima, l'Administració de justícia i el dret civil català.

En segon lloc, volem agrair la col·laboració de la cap del Servei de Medi Obert, Rosa Mª Martínez així com dels responsables dels equips tècnics dels centres penitenciaris Toni Jiménez, director de l'Àrea de Serveis Socials d'Execució Penal a l'Àmbit Territorial de Barcelona (ASSEP), el Xavier Aranda, director de la Secció Oberta del Centre Penitenciari de Dones de Barcelona i la Núria Ramon, directora del Centre Penitenciari Obert 2 de Barcelona. També volem agrair a la Griselda Baldrich i la Rita Medina la seva col·laboració en les tasques de gestió de les entrevistes. La seva predisposició i capacitat de gestió ha estat essencial per poder desenvolupar la recerca.

Volem agrair també la participació dels i les professionals així com del grup d'usuaris i usuàries que van acceptar formar part d'aquesta investigació voluntàriament. Sense la seva implicació aquesta recerca no hagués estat possible.

Finalment, volem agrair a l'Alba Llagostera García, l'Alba García Nebot, l'Ànnia Niñerola Martínez i l'Alessandra Picó Perelló la seva cooperació en la recerca realitzant les transcripcions de les entrevistes realitzades. També volem agrair el suport i les aportacions dels membres del Grup Interuniversitari UdG-UAB Justícia Penal i Criminologia, que han contribuït a enriquir el present informe.

Sumari

1. Introducció	6
2. Estat de la qüestió	9
3. Objectius i hipòtesis.....	17
3.1. Objectiu general.....	17
3.2. Objectiu específics	17
3.3. Hipòtesis	17
4. Metodologia	19
4.1. Disseny.....	19
4.2. Mostra.....	23
4.3. Obtenció de la informació.....	25
4.4. Anàlisi de la informació	26
5. Resultats	29
5.1. Usuaris	29
5.1.1. Percepció del tercer grau i la llibertat condicional	29
5.1.2. Punts d'inflexió en les trajectòries dels usuaris	38
5.1.3. Pràctiques de supervisió efectives per promoure la reinserció ..	42
5.2. Professionals	46
5.2.1. Percepció del tercer grau i la llibertat condicional	46
5.2.2. Pràctiques de supervisió en tercer grau i llibertat condicional ...	50
5.2.3. Impacte del tercer grau en la reinserció	57
6. Discussió i conclusions.....	62
7. Propostes de millora	69
8. Referències	72
9. Annexos	76
Annex 1. Fitxa recollida de dades de la mostra.....	76
Annex 2. Fitxa post entrevista participants.....	78

<i>Annex 3. Fitxa post entrevista professionals.....</i>	<i>81</i>
<i>Annex 4. Guió entrevista usuari.....</i>	<i>84</i>
<i>Annex 5. Guió entrevista professional.....</i>	<i>85</i>
<i>Annex 6. Consentiment informat usuaris.....</i>	<i>87</i>
<i>Annex 7. Consentiment informat professionals.....</i>	<i>89</i>

1. Introducció¹

Els estudis de reincidència que el CEJFE porta a terme des de fa anys a Catalunya han mostrat sistemàticament que existeix una diferència important de la taxa de reincidència en funció de la forma d'excarceració, de manera que les persones que són excarcerades en tercer grau o en llibertat condicional tenen taxes de reincidència significativament més baixes que les que finalitzen la condemna en altres situacions (primer grau, segon grau o sense classificar). El darrer dels estudis de reincidència reafirma aquest resultat (Capdevila et al., 2023). De la mateixa manera, sabem que la finalització de la condemna de manera esglaonada (passant pel tercer grau o la llibertat condicional) no és la forma més habitual d'acabar la condemna a Catalunya. D'acord al mateix estudi, citat (referit a població excarcerada al 2015) el percentatge de persones excarcerades en tercer grau o llibertat condicional va ser del 42,7%.

Lògicament, aquestes dades han portat tant a l'equip de recerca del CEJFE com a altres investigadors i investigadores a Catalunya a defensar una ampliació de l'ús del tercer grau i de la llibertat condicional com a política per prevenir la reincidència, sent aquesta la primera proposta que fan els autors i les autores del CEJFE en el seu darrer informe de reincidència (Capdevila et al., 2023, p. 315).

Aquests resultats suggereixen que la forma d'excarceració podria ser un factor causal per evitar la reincidència i, en conseqüència, que seria aconsellable una política dirigida a ampliar les modalitats que mostren ser més efectives.

Aquests resultats, no obstant, poden ser discutits. En la mesura que el nostre sistema d'accés al tercer grau i a la llibertat condicional és discrecional i que s'accedeix a ell sobre la base d'un bon pronòstic de reinserció, podria ser que

¹ En aquesta recerca utilitzarem el concepte de **desistiment** per entendre una persona que no només no delinqueix durant un període significatiu de temps sinó que a més mostra una identitat convencional i es veu amb capacitat de complir els seus plans (Maruna i Farrall, 2004). El concepte de desistiment és equivalent al més habitual en la doctrina penal i criminològica espanyoles de rehabilitació (o reeducació). D'una altra banda utilitzarem el concepte de reinserció social per destacar el cas d'una persona que no només té desistiment secundari (o que està rehabilitada) sinó que a més compleix amb indicadors de reintegració social, pel que fa l'habitatge, el treball (o rendes substitutives), la ciutadania i la participació social. McNeill (2019), proposa utilitzar el nom de desistiment terciari per fer referència al que nosaltres anomenem reinserció.

D'una altra banda, utilitzem el concepte professional i usuari, o similars, incloent homes i dones. Sempre que es vulgui fer referència particular al gènere de la persona entrevistada ho indicarem.

fos el pronòstic inicial, i no pas el tercer grau i la llibertat condicional, el factor que expliqués la menor taxa de reincidència.

Amb l'objectiu d'afrontar aquest i altres reptes d'investigació, l'any 2015 el nostre grup de recerca en "Desistiment del delictes i polítiques de reinserció", va iniciar una recerca anomenada "Empresonament i reincidència" per tractar d'entendre els factors que explicaven la reincidència després del compliment d'una pena de presó. El principal resultat d'aquesta recerca és que la forma de finalització de la condemna en tercer grau o llibertat condicional és el principal factor que explica la no reincidència. Si bé aquesta recerca tampoc pot excloure rotundament que existeixi aquest efecte selecció que anul·laria el valor causal de la forma d'excarceració, tenim confiança en els seus resultats, atès que s'han considerat les variables que els estudis nacionals i internacionals de reincidència destaquen com a predictors o protectors de la reincidència.

A partir d'aquests resultats previs s'ha dut a terme la present recerca que té per objectiu entendre per què el tercer grau i la llibertat condicional poden ser un factor que contribueixi a reduir la reincidència i fomentar la reinserció². Aquest resultat no és ni molt menys indiscutit pel panorama internacional, en què existeixen programes de sortida esglaonada que no tenen aquest efecte reductor de la reincidència. És per això que resulta important explorar la manera en què es porta a terme la supervisió en tercer grau i en llibertat condicional a Catalunya per tractar de revelar les raons per les que aquesta forma de supervisió podria significar un punt d'inflexió en la vida de les persones que compleixen una pena de presó.

Creiem que la recerca pot servir per estendre l'ús del tercer grau i de la llibertat condicional per tres raons: d'una banda, perquè es revelen pràctiques de supervisió que existeixen en la nostra realitat i resulten positives per al desistiment i la reinserció de les persones exercarcerades i potser no estan prou visibilitzades; d'altra banda, perquè es mostra la utilitat d'aquesta

² Quan vàrem presentar el projecte de recerca vam cenyir la nostra recerca al tercer grau, però una vegada concedida vam pensar que també tenia sentit agafar a persones que havien passat per tercer grau, però que ja estaven en llibertat condicional, per veure també el possible impacte de passar per la llibertat condicional. És per això que hem reconfigurat l'objecte d'estudi a la finalització esglaonada de la pena de presó (sigui en tercer grau o en llibertat condicional).

modalitat de compliment en la part final d'una condemna de presó i; finalment, perquè s'il·lustren trajectòries positives de reinserció que poden ajudar a dissenyar plans per a persones que actualment no gaudeixen d'aquesta forma de finalització d'una pena de presó.

2. Estat de la qüestió

L'any 2015, com s'ha esmentat en la introducció, el nostre grup de recerca (Grup de Recerca en Desistiment del Delicte i Polítiques de Reinserció) va iniciar —amb la col·laboració de la Secretaria General de Serveis Penitenciaris— la recerca “Empresonament i Reincidència”³, dirigida a examinar quin era l'efecte diferencial de l'experiència de l'empresonament en la reincidència una vegada finalitzada la pena de presó. L'objectiu de la recerca era tractar de millorar el coneixement sobre l'anomenada “caixa negra” de l'empresonament, mostrant quins factors de l'empresonament contribuïen a la reincidència i quins, en canvi, contribuïen a evitar-la (Nagin et al., 2009). Per assolir aquest objectiu, es va passar un qüestionari a una mostra representativa de persones que finalitzaven una condemna de presó a Catalunya, sent la mostra final de 538 persones (Veure una descripció de la mostra a Cid et al, 2020). En el qüestionari s'exploraven diversos aspectes: la situació prèvia a l'empresonament (trajectòria familiar, educativa, laboral, penal i d'ús de substàncies); l'experiència de l'empresonament (participació en programes de rehabilitació, suport professional, familiar i comunitari, conducta a presó, victimització i ambient viscut a presó, tracte rebut per part del personal penitenciari, relació amb companys) i la forma de sortida (sortida en primer o segon grau versus sortida en tercer grau o en llibertat condicional). Per tal d'explorar la reincidència, aquestes persones van ser seguides durant una mitjana de 3 anys i mig. Els resultats finals del projecte (Cid i Martí, 2022), es poden sintetitzar en els següents aspectes: a) la situació prèvia a l'empresonament (i en particular l'entrada més jove a presó i el tenir problemes amb les drogues) explica la reincidència; b) cap de les dimensions analitzades de l'experiència de l'empresonament (exceptuant que la persona es relacioni amb companys que delinqueixen a presó) explica la reincidència i; c) el factor més explicatiu de la no-reincidència és la forma de sortida, ja que acabar la condemna en tercer grau o en llibertat condicional disminueix de manera significativa la probabilitat de reincidència.

³ Projecte “Encarcelamiento y reincidencia” (DER2014-55315-P), finançat pel *Ministerio de Economía y Competitividad*.

Si bé el resultat obtingut en aquesta recerca és coherent amb la recerca prèvia realitzada a Catalunya (Luque et al., 2005), no pot dir-se que sigui indiscutible en la recerca internacional. Així, malgrat que programes específics de supervisió en llibertat condicional amb rehabilitació intensiva han donat resultats positius en la reducció de la reincidència, quan es tracta en particular de programes amb delinqüents d'alt risc (veure un resum d'aquestes recerques a Cid i Tébar, 2010), la valoració dels projectes de reinserció desenvolupats als Estats Units en el marc de la llei de la segona oportunitat (*Second Chance Act*) no han donat resultats tan positius. La idea d'aquests projectes consisteix en aportar un programa de reinserció en el marc de la llibertat condicional basat, d'una banda, en la supervisió professional per delegats de llibertat condicional i, d'altra, en la cooperació amb entitats del tercer sector, encarregades de respondre a les necessitats socials (treball i habitatge, principalment) de les persones en transició a la comunitat (Jonson i Cullen, 2015). En la seva revisió d'aquests programes, Jonson i Cullen (2015), apunten diverses hipòtesis sobre la manca d'efectivitat dels mateixos, destacant: a) la manca d'una teoria que expliqui l'efectivitat d'aquesta forma d'intervenció orientada a la reinserció; b) que els programes no s'hagin implementat tal com estava previst i; c) que les pràctiques més efectives no hagin estat avaluades.

El fet que la recerca a Catalunya ens indiqui que la transició esglaonada a la comunitat és una pràctica efectiva per evitar la reincidència, però que aquest resultat no sigui indiscutible a la recerca internacional, planteja dues possibilitats interpretatives.

La primera és que les recerques realitzades a Catalunya, com és la recerca realitzada en el marc del projecte "Empresonament i reincidència", en la mesura que no són recerques experimentals, no puguin descartar la possibilitat que existeixi un efecte selecció d'acord amb el qual les persones que acaben la condemna en tercer grau o llibertat condicional, siguin seleccionades sobre la base d'una variable que explica la no reincidència, que no estigui controlada en la recerca. Si bé aquesta possibilitat existeix —i només una recerca experimental, que tindria molts problemes ètics, podria descartar-la— no creiem que sigui la més explicativa. Existeixen diverses raons per arribar a aquesta conclusió. En primer lloc, tant la recerca de Luque et al. (2005) com la

recerca del projecte “Empresonament i Reincidència” (Cid i Martí, 2022) utilitzen tècniques d’anàlisi multivariable per arribar als seus resultats i, per tant, es controlen pels factors que podrien ser considerats pels professionals per decidir la classificació.

En segon lloc, les dues recerques arriben als mateixos resultats utilitzant diferents fonts de dades: administratives en el cas de Luque et al. (2005), i autoinformades en la recerca del projecte “Empresonament i Reincidència” (Cid i Martí, 2022). Finalment, en la recerca del projecte “Empresonament i Reincidència”, es prenen en consideració com a variables explicatives de la reincidència totes aquelles que en la recerca internacional s’han mostrat explicatives, per la qual cosa, si finalment la forma de sortida apareix com la variable més rellevant, és perquè probablement està complint d’una manera o un altre, un rol important.

La segona hipòtesi interpretativa sobre l’efecte positiu de la transició esglaonada per evitar la reincidència és que existeixin factors contextuals que expliquin l’efecte positiu de la transició esglaonada (a partir del tercer grau i la llibertat condicional) en la reincidència. Aquesta és la hipòtesi que orienta la present proposta d’investigació i que s’articula de la següent manera. Partim de la idea que durant la supervisió en tercer grau i llibertat condicional es desenvolupen processos que ajuden a la reinserció i que catalitzen el procés de reinserció de la persona.

En concret, el que esperem trobar en la recerca és que apareixen processos com els que descrivim a continuació i que, d’acord amb la recerca internacional, podrien explicar aquest efecte reductor de la transició esglaonada en la reincidència.

a) Inserció laboral i vincles socials

La teoria del desistiment, i en particular la teoria del control informal en el curs de la vida, ha destacat que la inserció laboral pot significar un punt d’inflexió en la vida de les persones. Com expliquen Sampson i Laub (1993), el vincle laboral inclou els quatre elements als que la teoria del control vincula la no-delinquència. Concretament suposa, en primer lloc, elevar el compromís social, ja que la persona tindrà més a perdre si delinqueix. En segon lloc, pot

comportar que la persona incrementi els seus vincles, amb els ocupadors, i no vulgui defraudar-los. En tercer lloc, la seva rutina de vida dificultarà involucrar-se en situacions que puguin ser favorables a la delinqüència. Finalment, la persona tendirà a adaptar la seva identitat al nou rol que desenvolupa i es distanciarà d'identitats passades compatibles amb la delinqüència.

La importància de la inserció laboral per aconseguir el desistiment de l'activitat delictiva és possiblement una de les evidències més sòlides de què es disposa en la recerca criminològica (Cid, 2021a) i, per tant, resulta clar que cal considerar-la per entendre aquesta associació entre la transició esglaonada i la no-reincidència.

Com sabem, el tercer grau té com un dels objectius que la persona durant la seva estada a la comunitat estigui treballant o sigui activa en la recerca de feina. A més, sabem que existeixen un conjunt d'institucions —com són el CIRE i les institucions sense ànim de lucre que cooperen en aquest àmbit a fer possible la inserció laboral (Cid i Ibàñez, 2019; Cid, 2021b).

Amb tot això, resulta important explorar les raons de l'efectivitat del pas pel tercer grau, analitzant si la possible inserció laboral a la que el tercer grau ha ajudat ha generat algun dels mecanismes narrats per la teoria del control per entendre el desistiment de la delinqüència.

b) Suport professional i transformació cognitiva

La relació personal entre el supervisor i l'usuari ha estat presentada per la literatura criminològica com un possible factor de transformació cognitiva, fent que la persona assumeixi una identitat prosocial. Diverses investigacions han mostrat que el fet que el supervisor segueixi els principis que orienten la intervenció efectiva (*Core Correctional Practice*, en anglès) pot ser un factor rellevant del canvi de la persona. Aquests principis i la seva definició es sintetitzen en la taula següent:

Taula 1. Principis de Supervisió Efectiva

Principis	Definicions
1 Ús efectiu de l'autoritat	El supervisor ha de guiar a l'infractor cap el compliment de manera exigent però justa.
2 Modelatge i reforç	El supervisor ha de ser un model de conducta per l'infractor, ha de reforçar més que castigar, ha de desaprovar el comportament antisocial i ha de practicar la conducta prosocial.
3 Solució de problemes	El supervisor ha d'ajudar als usuaris a identificar els problemes, a implementar un pla per superar-los, clarificar els objectius, avaluar les opcions, generar alternatives i monitoritzar el progrés en funció del contracte.
4 Ús de recursos comunitaris	El supervisor ha de connectar als usuaris amb els serveis comunitaris, com els serveis d'ocupació, els serveis mèdics i les organitzacions comunitàries que ajuden a afrontar les seves necessitats
5 Qualitat de la relació	La relació entre el supervisor i l'usuari ha de basar-se en l'empatia la confiança, la apertura, la genuïtat i l'entusiasme.

Font: Dowden i Andrews, 2004

La recerca existent mostra que quan el professional segueix aquests principis s'aconsegueix una reducció de la reincidència (Kennealy et al., 2012 Raynor et al., 2104; Trotter, 1996). Si bé la investigació a Espanya sobre la relació entre el supervisor i l'usuari al sistema penal és escassa, l'existent (Bernuz et al., 2009; Cid et al, 2024) indica que els supervisors de les sancions comunitàries podrien realitzar el seu treball d'acord als Principis de Supervisió Efectiva.

Aquests resultats positius del seguiment dels Principis de la Intervenció Efectiva podrien explicar-se a partir de la teoria de la transformació cognitiva desenvolupada per Peggy Giordano i els seus col·laboradors (Giordano et al. 2002; Giordano et al., 2007). D'acord a aquesta teoria, el desistiment es basa en una apertura al canvi de la persona, que pot tenir diversitat de fonts, el qual interactua amb algun punt d'ancoratge , que ajuda a la persona a construir la seva identitat prosocial. Dins d'aquests punts d'ancoratge⁴ existeix la relació que l'usuari del tercer grau i de la llibertat condicional estableix amb el seu supervisor. En la mesura que el supervisor és vist com una persona justa per part de l'usuari i la relació és de qualitat, el supervisor pot desenvolupar una

⁴ "Hooks for change" en anglès.

activitat que contribueixi a formar aquesta identitat prosocial. Concretament, el supervisor pot ajudar a construir estratègies per afrontar els problemes vinculats a la reincidència, reforçar les pautes de conducta prosocial, ser un model emocional per l'usuari i, d'aquesta forma, contribuir a la nova identitat de la persona que, d'acord a aquesta teoria, garantirà que la persona deixi definitivament la delinqüència.

c) Suport familiar i comunitari i reducció de la tensió i retorn

La teoria del suport social (Cullen, 1994) ha destacat que el desistiment de la delinqüència es deu a un doble procés: d'una banda, el suport —és a dir l'ajuda emocional i instrumental— que la persona rep per part dels professionals, de la família o de la comunitat, i que pot ajudar-lo a superar els factors de tensió (econòmics o emocionals) que explicaven la seva activitat delictiva; d'una altra banda, un procés de reciprocitat moral. S'ha destacat que quan una persona rep un suport per part de persones de la comunitat, i aquest suport està orientat al canvi, es pot desenvolupar un procés moral de canvi que compensi als prestadors de suport (Cid i Martí, 2012, 2017). Aquesta teoria pot donar sentit als resultats positius d'experiències d'acompanyament familiar o de voluntaris durant el període d'empresonament i en la transició a la comunitat (un resum d'aquestes recerques a Cid, 2021a).

Com sabem, resulta normal que en la supervisió en tercer grau i en llibertat condicional es treballi en cooperació amb la família, amb la que es podrà haver preparat la sortida (a partir dels permisos) (Cid i Ibàñez, 2019) i qui possiblement assumeixi algun rol de suport durant aquest període (allotjament, ajuda econòmica, transport, entre altres possibles). De la mateixa manera, la recerca a Catalunya sobre famílies de persones empresonades (García-Borés et al., 2006; Ibàñez i Pedrosa, 2018; Cid et al., 2019) mostra tant el recolzament que les famílies presten durant el període d'empresonament, com el cost personal i emocional que els hi suposa aquesta ajuda.

En conclusió, partim de la idea que un tercer mecanisme que pot explicar que les pràctiques de supervisió que es desenvolupen durant el tercer grau i la llibertat condicional tinguin un impacte positiu consisteix en afavorir el vincle de les persones amb les seves famílies, així com amb altres persones de la

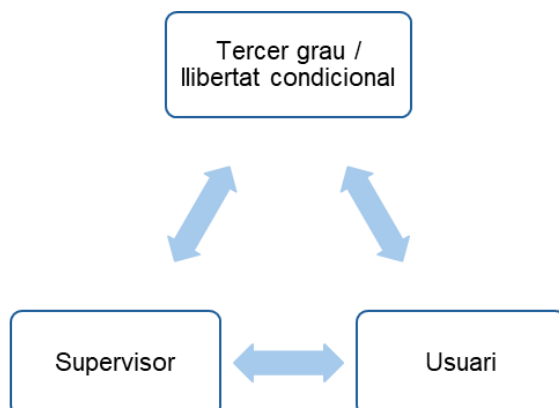
comunitat. Aquest suport genera diferents mecanismes que porten al desistiment: es modera la tensió que podria portar a la reincidència (Chouhi et al., 2020) i es fomenta un procés de reciprocitat moral, en què l'abandonament de la delinqüència no només es vegi com una cosa bona per la persona, sinó com un deure per compensar a la família pel suport que li ha donat durant el període de compliment de la pena de presó (Cid i Martí, 2012).

d) Vigilància i autocontrol

Investigacions recents sobre el procés de desistiment han destacat que un dels mecanismes explicatius de l'abandonament de la carrera delictiva és l'aprenentatge per part de la persona d'evitar les situacions perilloses que el poden portar a delinquir. Es tracta d'evitar aquelles persones, situacions o aquells llocs en els que, en anteriors moments, la persona ha delinquit. És el que Shapland i Bottoms (2011) anomenen el control diacrònic i que consideren el punt bàsic de l'aprenentatge a desistir. Aquesta forma d'autocontrol, encara que s'emmarcaria en la teoria de l'elecció racional, no estaria fonamentada en el compliment instrumental de la llei (el que seria, per exemple, complir amb les prescripcions del tercer grau o de la llibertat condicional per evitar patir una regressió de grau) sinó que tal com expliquen Shapland i Bottoms (2011) consistiria en un compliment situacional, consistent en evitar situacions que podrien provocar que la persona delinquís. Els autors consideren que aquesta forma de compliment podria explicar el desistiment, ja que fomentaria la capacitat de la persona d'autodeterminar-se i de veure's a sí mateix com algú que controla el seu futur. És per això que aquests autors ho veuen com una part essencial del procés que porta a una persona a deixar de delinquir (Bottoms i Shapland, 2016).

La literatura que ha analitzat amb anterioritat la vida en tercer grau, ha mostrat que el nivell de supervisió durant el tercer grau és intens i que durant el període d'estada a la comunitat, a la feina i al domicili existeix un control per part dels tècnics de rehabilitació per garantir que la persona compleix amb les seves obligacions durant el període de tercer grau (Blay, Cid i Murillo, 2018; Martí, 2018). És per aquesta raó que pensem que, com a conseqüència de la supervisió, la persona pot desenvolupar aquest control diacrònic que evitaria la reincidència.

Figura 1. Model teòric

Taula 2. Model teòric

PRÀCTIQUES DE SUPERVISIÓ		MECANISMES DE CANVI
Treball per la inserció laboral	→	Vincles socials
Aliança de treball	→	Transformació cognitiva
Vincle amb la família i la comunitat	→	Reducció de la tensió/ deure de retorn
Vigilància	→	Autocontrol

3. Objectius i hipòtesis

3.1. Objectiu general

L'objectiu general de la recerca és aportar coneixement sobre els mecanismes que fan que l'acompanyament en tercer grau i llibertat condicional sigui un punt d'inflexió en les trajectòries de les persones que han complert una pena privativa de llibertat.

3.2. Objectius específics

1. Descriure la pràctica de l'acompanyament en tercer grau i llibertat condicional mostrant els punts comuns i la varietat d'estils de supervisió.
2. Analitzar en les persones de la mostra si el tercer grau i la llibertat condicional han estat un punt d'inflexió en la seva vida i concretar les raons per les que ho ha estat.
3. Descriure aquelles pràctiques d'acompanyament que tant usuaris com professionals perceben més útils per aconseguir l'efectivitat del tercer grau i la llibertat condicional.
4. Fer accions de transferència al món professional i a la societat sobre els resultats de la recerca⁵.

3.3. Hipòtesis

Considerem, sobre la base de la revisió de la literatura que hem realitzat, que el tercer grau i la llibertat condicional operen com a factor per aconseguir la reinserció per les quatre raons següents, que suposen quatre possibles mecanismes causals:

1. L'acompanyament que es realitza durant el tercer grau i la llibertat condicional afavoreix l'adquisició de vincles socials, en particular del vincle laboral, i això promou que la persona se senti compromesa amb el respecte a les normes per tal de mantenir aquests vincles.

⁵ Aquest objectiu no s'ha pogut assolir ja que per les dificultats en la finalització del treball de camp, no hi ha hagut la possibilitat de fer accions de transferència amb els professionals que permetin incorporar una reflexió sobre les implicacions pràctiques derivades de la recerca. En tot cas això ho farem més endavant.

2. Durant l'acompanyament en tercer grau i llibertat condicional el supervisor segueix els principis de la supervisió efectiva (*Core Correctional Practice*) i això comporta que es generi una transformació cognitiva en la persona supervisada que implica un respecte a la legalitat.
3. L'acompanyament que es realitza durant el tercer grau i la llibertat condicional promou que la persona rebi el suport de la família i de la comunitat. Aquest suport comporta tant una reducció de la tensió que fa que la persona percebi menys necessitat de recórrer a la delinqüència, com una generació d'un deure de respecte a la legalitat com a compensació pel suport rebut.
4. L'acompanyament que es realitza durant el tercer grau i la llibertat condicional comporta una vigilància respecte del compliment de les condicions de la supervisió. La persona adopta estratègies per evitar posar-se en situació de risc, que poguessin comportar una pèrdua del tercer grau i de la llibertat condicional.

4. Metodologia

4.1. Disseny

Per assolir els objectius esmentats, s'ha realitzat una recerca transversal de caràcter qualitatiu. L'elecció d'aquest disseny respon a la voluntat d'acostar-nos a la realitat a través de les experiències de les pròpies persones implicades, és a dir, les persones que estan complint una condemna en tercer grau o llibertat condicional i els professionals que exerceixen la supervisió d'aquestes persones. Per fer-ho, la recerca s'ha dividit en sis fases:

1) Reunió inicial amb responsables dels equips tècnics

L'objectiu de la reunió inicial va ser explicar els objectius i el disseny de la recerca als responsables dels equips que realitzen la supervisió del compliment del tercer grau o la llibertat condicional i donar-los veu perquè poguessin realitzar les seves aportacions. Amb aquesta reunió inicial es pretenia implicar en la investigació als responsables dels equips que desenvolupen funcions de supervisió en semi-llibertat i, alhora, ser sensibles a la seva experiència per poder incorporar a la investigació elements propis de la pràctica professional que podien resultar rellevants per desenvolupar el treball de camp i comprendre els resultats obtinguts.

A més d'explicar la recerca i recollir informació rellevant per al desenvolupament del treball de camp, aquesta sessió també tenia com a objectiu demanar la col·laboració dels professionals de reinserció. D'aquesta manera, en aquesta trobada amb els responsables dels equips tècnics se'ls va demanar que traslladessin la informació als professionals perquè aquests poguessin decidir voluntàriament si volien participar-hi. Concretament, se'ls va demanar la col·laboració de 10 professionals dels seus equips tècnics (2 de l'ASSEP, 4 del CP de Dones i 4 del CP Obert 2 de Barcelona).

Finalment, en aquesta primera fase, es van portar a terme dues reunions en el mes de març de 2023, sempre acompanyats per la cap del Servei de Medi Obert, la Rosa Martínez. En la primera, que va tenir lloc a l'ASSEP de Barcelona, van participar el director d'ASSEP, Toni Jiménez, i el director de la Secció Oberta del CP de Dones, Xavi Aranda. En la segona, que es va fer al

CO de Barcelona, van participar la directora del centre, la Núria Ramón, i la Griselda Baldrich.

La implicació i cooperació dels i les professionals de tercer grau ja des del primer moment de la recerca era un aspecte fonamental per al desenvolupament de la mateixa, ja que un dels nostres objectius és visibilitzar la tasca que aquests realitzen i el seu paper en el procés de supervisió.

Val a dir, en aquest punt, que la implicació i col·laboració tant de la cap del Servei de Medi Obert com dels directors, coordinadors i els professionals de tots els centres van ser excel·lent en tot moment, cosa que ha estat essencial per al desenvolupament de la recerca i l'assoliment dels objectius plantejats.

2) Identificació dels casos d'estudi

A partir d'aquesta reunió inicial es va iniciar la segona fase, la identificació dels casos d'estudi. Per fer-ho, es va demanar als 10 professionals que havien acceptat participar voluntàriament en la recerca que identifiquessin 3 casos d'estudi (persones sota la seva supervisió) que poguessin resultar significatius per assolir els objectius plantejats (en total, 30 persones). D'aquesta manera, la selecció dels casos d'estudi la van realitzar els tècnics a partir del seu coneixement sobre els casos que supervisen i el seu saber expert. Considerem que el fet que hagin estat els mateixos professionals els qui havien d'identificar els casos objecte d'estudi ha permès que la selecció de la mostra s'ajusti als objectius que es pretenien assolir.

Concretament, se'ls va demanar que seleccionessin persones que complissin amb tres tipologies de casos: a) casos que malgrat la seva dificultat, els professionals consideraven que han estat processos de supervisió exitosos; b) casos típics d'èxit en tercer grau, és a dir, casos amb alguna dificultat però que consideraven que han funcionat bé en aquest règim i; c) casos sense cap dificultat i que, efectivament, s'han desenvolupat de forma satisfactòria. El concepte de "dificultat" en aquesta tipologia de perfils va lligat a les necessitats criminògenes i, específicament, a tres característiques que la recerca prèvia del Grup de Recerca Desistiment i Polítiques de Reinserció ha posat de manifest com els grans obstacles per a la reinserció. Aquestes són el consum de drogues, les amistats delictives i primera entrada a presó jove. D'acord amb

aquestes característiques i els perfils esmentats, per tant, les persones del perfil A complien amb aquestes tres característiques (consum de drogues, les amistats delictives i primera entrada a presó jove) en el moment d'entrar a presó a complir la condemna actual; les persones del perfil B complien alguna d'aquestes característiques i; finalment, les persones del perfil C no tenien cap d'aquestes circumstàncies. L'objectiu d'aquesta selecció era obtenir una mostra plural que pogués ajudar a comprendre les diverses realitats que coexisteixen en el tercer grau i la llibertat condicional per identificar els elements que fan que el règim obert hagin resultat un punt d'inflexió en les seves trajectòries.

Per facilitar la selecció i classificació de la mostra es va elaborar una fitxa de recollida de dades de la mostra (Veure annex 1). En aquesta fitxa, a més de les dades del professional, es demanaven les característiques del perfil de la persona condemnada, causa del compliment i durada de la condemna, temps en règim obert, temps de supervisió i temps fins a la llibertat definitiva. Cada professional va haver d'emplenar una fitxa amb els tres casos seleccionats.

3) Contacte i entrevistes als usuaris

Una vegada els professionals van seleccionar els casos d'estudi, es va procedir al contacte amb les persones seleccionades per realitzar les entrevistes (usuaris i usuàries). El contacte amb els possibles participants es va realitzar a partir de dues estratègies: a) contacte a través del professional i: b) contacte a través de l'equip de recerca. En el primer cas, l'explicació dels objectius de la recerca i l'entrevista així com l'assignació del dia i l'hora per fer l'entrevista la feia el professional i, posteriorment, informava l'equip de recerca. En el segon cas, els professionals explicaven la recerca de forma superficial als possibles participants i els informaven que els trucaria una persona de l'equip de recerca. En aquests casos, si la persona acceptava, un dels investigadors la trucava per explicar-li de forma detallada l'objectiu i les condicions de la recerca i acordar un dia i una hora per fer l'entrevista.

Les entrevistes als usuaris i usuàries es van realitzar durant els mesos de maig i novembre. Sempre que era possible, aquestes es realitzaven en els centres de compliment actual de cada persona, però en tres casos l'entrevista es va haver de realitzar en un lloc públic per qüestions de disponibilitat de la persona.

En tots els casos, les entrevistes es van realitzar adaptant-nos al màxim als seus horaris i tractant de realitzar l'entrevista en un lloc còmode per generar un clima de confiança i un espai segur. Com a compensació pel seu temps, la participació dels usuaris es va retribuir econòmicament amb 25€.

Aquestes entrevistes tenien com a objectiu principal, com s'exposarà amb profunditat més endavant, recollir l'experiència en tercer grau o llibertat condicional de les persones que es troben complint la part final de la condemna en aquestes modalitats. Després de cada entrevista, l'entrevistador omplia una fitxa post-entrevista en la que es recollien les idees més rellevants de l'entrevista així com aspectes destacables del llenguatge no verbal o informació *off-the-record* que podia afectar a l'anàlisi del contingut de l'entrevista (Veure annex 2).

4) Entrevistes als professionals

Durant els mesos d'octubre i novembre es van realitzar les entrevistes als 10 professionals que van acceptar participar en la recerca. Aquestes entrevistes tenien com a objectiu obtenir informació sobre com es desenvolupa el tercer grau, a partir de la seva experiència professional, per tal de tenir una visió complementària a la visió de les persones internes.

Totes les entrevistes es van realitzar als centres de compliment en l'horari que els professionals tenien disponibilitat. De la mateixa manera que en les entrevistes a usuaris, al finalitzar les entrevistes, els entrevistadors van omplir una fitxa post-entrevista (Veure annex 3) en la qual, a més d'observacions i comentaris sobre el contingut del discurs dels professionals, s'inclouïen aspectes destacables del llenguatge no verbal o informació *off-the-record*.

5) Transcripció i anàlisi de la informació

Durant els mesos d'octubre i novembre es va realitzar la transcripció de les entrevistes i l'anàlisi de les mateixes. Per aquesta fase es va comptar amb la col·laboració de professionals aliens al projecte.

Una vegada es van tenir totes les entrevistes transcrites es va procedir a l'anàlisi qualitatiu de la informació, que es va realitzar en dues fases separades:

una per als discursos dels usuaris i una altra per als discursos dels professionals.

6) Accions de transferència

En el mes de novembre, durant l'anàlisi de les entrevistes i la redacció del present informe, es va realitzar un seminari de recerca amb el Grup Interuniversitari UdG-UAB Justícia Penal i Criminologia. Aquest seminari tenia com a objectius presentar la recerca realitzada i discutir els resultats preliminars. En aquesta trobada els membres del Grup de Recerca van fer les seves aportacions a la investigació i van destacar aspectes de la mateixa que no quedaven suficientment clars. Totes aquestes observacions es van recollir i tenir en compte per la redacció final d'aquest informe.

4.2. Mostra

D'acord amb el disseny exposat, per tant, la mostra està formada per persones (homes i dones) que es troben complint la part final de la seva condemna de presó en tercer grau i llibertat condicional (usuaris) i per professionals encarregats de realitzar la supervisió del compliment de penes en tercer grau i llibertat condicional. Per qüestions de gestió del treball de camp, es va limitar la selecció de la mostra a les Seccions obertes de la província de Barcelona.

Com s'ha comentat prèviament, van ser els professionals els encarregats de seleccionar els usuaris candidats a participar en aquesta recerca a partir de diferents perfils, a priori, tots d'èxit en el tercer grau. D'acord els professionals que van oferir-se com a voluntaris per participar en la recerca, la mostra ha quedat distribuïda de la següent manera:

Taula 3. Mostra per centres

Centre	Professionals	Interns (homes)	Internes (dones)
ASSEP	2	3	3
CP DONES	4	6	6
CENTRE OBERT 2	4	12	0
Total	10	21	9
		30	

Pel que fa els usuaris, la mostra està composta per 9 dones, de les quals 4 són estrangeres, i 21 homes, dels quals 7 són estrangers. La mitjana d'edat de la mostra és de 42,37 anys, tenint 27 anys la persona més jove i 74 anys la persona més gran.

Pel que fa les condemnes, les causes són molt diverses, tant per delictes violents com per delictes no violents i la durada de les mateixes, per tant, també és molt diversa. D'una banda, dins de les condemnes per delictes violents, trobem 7 condemnes per assassinats (1 en grau de temptativa i 1 de VIGE); 2 condemnes per delictes contra la llibertat sexual; 1 condemna per robatori amb violència i intimidació i 1 condemna per lesions. D'altra banda, dins de les condemnes per delictes no violents trobem: 8 condemnes per delictes contra la salut pública 3 condemnes per estafes (en 1 cas múltiples); 2 condemnes per robatori amb força sobre les coses i 1 condemna per un delicte contra la seguretat vial (3 causes pel mateix delicte). Finalment, a part d'aquests dos blocs també trobem 5 condemnes per múltiples causes.

Taula 4. Mostra per causa de la condemna

Causa de la condemna		Homes	Dones	Total
Delictes violents	Assassinat	5	2	7
	Contra la llibertat sexual	2	0	2
	Robatori amb violència i intimidació	1	0	1
	Lesions	1	0	1
Delictes no violents	Contra la salut pública	4	4	8
	Estafa	2	1	4
	Robatori amb força sobre les coses	2	0	2
	Contra la seguretat vial	1	0	1
Múltiples causes		4	0	4

En relació amb el compliment, hi ha 24 persones de la mostra que estan complint en 3r grau (6 dones i 18 homes) i 6 que estan complint condemna en llibertat condicional (3 dones i 3 homes), després d'haver estat en 3r grau.

Pel que fa els professionals, la mostra compta amb 5 educadors/es socials (2 dones i 3 homes), 2 treballadores socials i 3 psicòlegs/psicòlogues (2 dones i 1 home). En aquest punt cal tenir en compte que, malgrat el rol d'aquests

professionals és diferent, els equips actuen de forma col·laborativa i coordinada i, per tant, les decisions són compartides amb tot l'equip i consensuades en Junta.

4.3. Obtenció de la informació

Per obtenir la informació, s'ha utilitzat com a instrument l'entrevista semi-estructurada en profunditat. Es tracta d'una tipologia d'entrevista que anima els entrevistats a donar respostes concretes alhora que promou el discurs lliure dels mateixos per indagar en les seves paraules i obtenir informació profunda a partir del seu context personal (Merton i Kendall, 1946, p. 545, citats a Vallès, 1999, p.185). En una recerca d'aquestes característiques, l'ús d'aquest instrument permet captar els esdeveniments o canvis que han tingut lloc durant el compliment del tercer grau i que han contribuït al procés de desistiment i reinserció de la persona i, sobretot, ens permet comprendre la rellevància que tota l'experiència ha tingut per ella (Maruna, 2016).

D'acord amb els objectius de la recerca, tant per les entrevistes a professionals com per les entrevistes als usuaris es va elaborar un guió d'entrevista amb tres blocs de continguts (Veure annex 4 i 5). El primer bloc es dedicava a l'exploració de cada cas en concret per conèixer les particularitats de cadascun així com realitzar una aproximació al desenvolupament del procés de supervisió. El segon bloc tenia per objectiu obtenir informació sobre l'experiència de supervisió. En aquest bloc, tant en el cas dels professionals com dels usuaris, es tractava d'indagar en profunditat com és el procés de supervisió i quin paper juga el supervisor. Finalment, el tercer bloc estava dirigit a explorar els elements que podrien explicar el paper del tercer grau com a punt d'inflexió en les trajectòries vitals de les persones excarcerades. Concretament, es tractava d'identificar en els discursos de les persones entrevistades els elements d'èxit esmentats a l'estat de la qüestió per tractar d'esbrinar quin paper juguen aquests en el procés de reinserció de les persones excarcerades i, sobretot, com el tercer grau contribueix (o pot contribuir) a promoure'ls.

Totes les persones entrevistades van signar un consentiment informat d'acord havien estat informades dels objectius de la recerca i el que implicava la seva

participació en el projecte així com del procés de tractament de les dades (Veure annexos 6 i 7).

4.4. Anàlisi de la informació

Totes les entrevistes realitzades van ser enregistrades en àudio, transcrites i anonimitzades per al seu anàlisi. Tota la informació obtinguda ha estat analitzada mitjançant el programa *Atlas-ti*, mitjançant una anàlisi de contingut basada en categories, definides abans d'iniciar l'anàlisi i ampliades i enriquides al llarg del mateix.

L'anàlisi s'ha realitzat de forma separada per les entrevistes realitzades a usuaris i les entrevistes realitzades a professionals, per tal de captar les experiències des de les dues perspectives. Tanmateix, a més de la codificació de cada entrevista, l'anàlisi s'ha realitzat tenint en compte les observacions i comentaris realitzats pels entrevistadors a les fitxes post-entrevista.

Així doncs, per l'anàlisi s'ha tractat d'identificar en els discursos d'usuaris i professionals què significa complir el final de la condemna en tercer grau; explorar quins elements del tercer grau han pogut esdevenir clau perquè aquesta experiència hagi suposat un punt d'inflexió en la trajectòria delictiva dels usuaris; i descriure quines són les pràctiques de supervisió que tenen lloc en aquest règim i quines resulten més efectives per a promoure la reinserció.

En la següent taula es mostren les diferents dimensions i categories d'anàlisi, construïdes a partir de l'estat de la qüestió i els objectius de la recerca.

Taula 5. Model d'anàlisi

<p><i>OE 1.</i> Descriure la pràctica de l'acompanyament en tercer grau i llibertat condicional mostrant els punts comuns i la varietat d'estils de supervisió.</p>	<p>Tercer grau</p>	Règim de vida	Mesures de compliment
			Mesures de convivència
			Mesures de control
			Beneficis i sancions
		Supervisió (estils)	Contingut
			Orientació
<p><i>OE 2.</i> Descriure, sobre la base de les teories del desistiment, la diversitat de mecanismes que expliquen que el tercer grau i la llibertat condicional puguin ser un punt d'inflexió en el procés de reinserció de les persones que passen per presó.</p>	<p>Punts d'inflexió</p>	Sortida progressiva	Suport social percebut
			Llibertat
			Tensió
		Vincles socials	Compromís
			Afecció
			Rutines
<p><i>OE 2.</i> Descriure, sobre la base de les teories del desistiment, la diversitat de mecanismes que expliquen que el tercer grau i la llibertat condicional puguin ser un punt d'inflexió en el procés de reinserció de les persones que passen per presó.</p>	<p>Punts d'inflexió</p>	Transformació cognitiva	Identitat prosocial
			Trencament identitat delictiva
			Autoeficàcia
			Agència
		Suport social	Reciprocitat moral
			Reducció de la tensió
<p><i>OE 2.</i> Descriure, sobre la base de les teories del desistiment, la diversitat de mecanismes que expliquen que el tercer grau i la llibertat condicional puguin ser un punt d'inflexió en el procés de reinserció de les persones que passen per presó.</p>	<p>Punts d'inflexió</p>	Elecció racional	Compliment instrumental
			Autocontrol

<p>OE 3. Descriure aquelles pràctiques d'acompanyament que tant usuaris com professionals perceben més útils per aconseguir l'efectivitat del tercer grau i la llibertat condicional.</p>	<p>Pràctiques de supervisió efectives</p>	Inserció laboral	Inserció laboral
		<p>Aliança de treball (Principis del CCP)</p>	Ús legítim de l'autoritat
			Modelatge i reforç
			Solució de problemes
		<p>Inserció familiar i comunitària</p>	Ús de recursos comunitaris
Relació de qualitat			
Vigilància	Inserció familiar		
		Vigilància	

5. Resultats

El procés d'anàlisi descrit dona lloc als resultats i conclusions del present informe, els quals s'introduiran a partir de cites del propi discurs de les persones entrevistades⁶ en dos blocs diferenciats, un per als usuaris i un per als professionals. En ambdós blocs, els resultats s'estructuraran d'acord amb les categories d'anàlisi per tractar de donar resposta als objectius de la recerca (tercer grau, punts d'inflexió i pràctiques de supervisió).

5.1. Usuaris

5.1.1. Percepció del tercer grau i la llibertat condicional

La primera dimensió d'anàlisi és el tercer grau. En aquest apartat s'exposen les característiques i elements que els usuaris consideren clau per definir el tercer grau i, per tant, permeten descriure què significa complir el final de la condemna en tercer grau (objectiu específic 1).

En aquesta dimensió, els discursos dels usuaris posen de manifest que complir en tercer grau o en llibertat condicional consisteix en (a) complir la condemna en un règim de vida de semi-llibertat (b) en el qual els professionals exerceixen una doble funció de vigilància i acompanyament i (c), sovint, es genera un sentiment de dualitat per les oportunitats que suposa la vida en llibertat i la tensió que comporta el fet d'estar encara complint una condemna.

D'acord amb aquesta visió general compartida pels usuaris entrevistats, el tercer grau es caracteritzaria, per tant, per tres elements: el règim de vida, la supervisió en llibertat exercida pels professionals i la sortida progressiva.

a) Règim de vida

Els discursos dels usuaris posen de manifest que, si bé existeixen diverses modalitats en les que es pot complir el tercer grau, complir condemna en règim obert comporta una sèrie de mesures que regulen, en major o menor grau, la seva vida diària i, per tant, caracteritzen aquesta forma de compliment.

⁶ Les cites extretes dels discursos de les persones entrevistades han estat ajustades per facilitar la lectura i la seva comprensió.

Podem diferenciar tres tipus de mesures que constitueixen el que conforma el règim de vida del tercer grau i la llibertat condicional: les mesures vinculades al compliment, les mesures de convivència i les mesures de control.

El primer bloc de mesures que apareixen en els discursos dels usuaris i caracteritzen el tercer grau són les mesures vinculades al compliment. Aquestes fan referència als aspectes formals del compliment en semi-llibertat. Concretament, per exemple, fan referència al seguiment del Sistema d'Avaluació Motivacional (SAM), el compliment del Programa Individualitzat de Tractament (PIT), el pagament de la Responsabilitat Civil derivada del delictes així com qualsevol altre aspecte relacionat amb el compliment efectiu de la condemna.

“Aquí vamos clasificados por letras... De la D, que es observación, C, B y A. A es lo máximo, tienes más permisos, tienes más beneficios. Así como te vayan cogiendo, pues vas bajando, hasta la tercera o cuarta, que te vas, vuelves al centro de donde saliste” (E23)

“¿Qué otros requisitos tienes en el cumplimiento de tercer grado? [...] Ubicación, cumplir con lo que te dice el educador, ir al centro, dormir en el piso, no consumir drogas, no beber alcohol...” (E16)

El segon bloc de mesures que caracteritzen el tercer grau són les mesures de convivència. Aquestes són mesures que regulen la vida quotidiana dels usuaris als centres quan hi van a pernoctar i tenen com a objectius promoure el bon comportament dels usuaris, generar rutines i hàbits prosocials i facilitar la convivència. De forma més específica, en aquest àmbit, els usuaris destaquen la puntualitat, l'ordre i la neteja dels espais i el bon comportament com a requisits essencials per garantir la bona convivència i poder continuar complint en tercer grau.

“Tienes que llegar a la hora [...] tener bien arreglada tu cama, no meterte problemas con nadie, no puedes pelearte con nadie afuera o cosas de estas...” (E19)

“Arribar a les hores, no tenir “follons” amb la gent i una convivència perfecte a l'habitació” (E30)

En relació amb aquesta qüestió apareix una altra: la d'aplicació de sancions com a conseqüència de l'incompliment de les mesures vinculades al compliment i les mesures de convivència. Apareixen així un tercer tipus de mesures que caracteritzen la vida en tercer grau i llibertat condicional: les mesures de control. En aquest cas, els usuaris fan referència a tot un conjunt

d'estratègies que els centres penitenciaris i els professionals particularment tenen al seu abast per controlar que els usuaris compleixen amb els requisits del tercer grau. En aquest punt destaquen el control de la ubicació física (a través del telèfon o mitjançant visites), el control del compliment de les obligacions laborals (a través de la nòmina, el contacte amb els empleadors o les visites al lloc de treball), el control del consum de drogues (a través de tests de drogues) i el control en els desplaçaments (havent-se d'aprovar en Junta la concessió de permisos per viatjar o canviar de residència). El no respectar aquestes mesures de control pot comportar l'aplicació de sancions que, en termes generals, consisteixen en una reducció de la llibertat.

“En cualquier momento, ellos te pueden llamar y decir, eh, “¿dónde paras?” o, “¿qué estás haciendo?”. Eso te recuerda que estás en un centro, aún. Por mucho que tengas un tercer grado, dices, “no, no, es que todavía pertenezco aquí, todavía no ha acabado [la condena]”. [...] A lo mejor estás trabajando y no lo coges ((el teléfono)) y, bueno, tienes que darte cuenta de que te han llamado y llamar tú enseguida, pero que es complicado” (E23)

“O sea, él ((el educador)) te pide la ubicación y tú se la tienes que mandar en ese momento. Por ejemplo, si él quiere mañana a las ocho horas, me lo dice y se las mando en tiempo real.

¿Y si no se la mandas?

Bueno, si no se la mando, eso tiene un castigo.

¿Y cuál sería la consecuencia en este caso?

Me quedaría un fin de semana aquí. Se queda sin salir uno” (E15)

En relació amb aquesta última idea, els discursos dels usuaris posen de manifest que són molt conscients d'allò que pot suposar l'incompliment d'alguna de les mesures esmentades i les conseqüències que això pot tenir.

“Lo que implica pues que obligatoriamente en realidad tienes que estar trabajando, tener un trabajo. Si no tienes un trabajo no te dan el tercer grado [...] y luego que cada vez que ellos quieren te pasan a ver por tu trabajo y si no estás, pues te lo quitan” (E12)

¿Qué implica cumplir bien el tercer grado?

No tener ningún parte.

¿Y por qué ((motivos)) te pueden poner partes?

Hay muchas cosas: [...] voy por el patio, una pelea y me pega un puñetazo, y yo le respondo, ya está el parte hecho allí. [...] O qué sé yo, pues puede que el guardia este, que no le haya ido bien el día y le respondo y también ya está el parte allí...

Llegar tarde. ¿también?

Sí, llegar tarde también... a la primera te avisan, en la segunda... y con la tercera, ya tienes el parte allí. Mañana no sales, te quedas el fin de semana” (E15)

Així, els usuaris saben que, mentre el compliment amb totes aquestes mesures els pot comportar beneficis que els permetin avançar i assolir un grau més elevat de llibertat, el seu incompliment pot comportar sancions i, fins i tot, una regressió de grau.

“Cuando estás en tercer grado, esperas los 10 días del permiso que son esos 10 días que no duermes ((en el centro penitenciario)) y estás como más libre, que es como ese incentivo a ir pasando esos meses...” (E09)

“Esto no tiene nada que ver con prisión... ni en el trato, ni las sanciones, ni en poder comprender o empatizar con la situación de las personas. Piensa que normalmente en prisión cuando una persona tiene un consumo, te lo quitan todo rápido y aquí tengo la gran oportunidad de... te sancionan un fin de semana que tienes que llegar antes, pero intentan ayudarte” (E06)

b) Supervisió en llibertat

A més del règim de vida, el tercer grau es caracteritza per la supervisió en llibertat. Concretament, la supervisió en llibertat s'articula en els discursos dels usuaris entorn a dos conceptes: el contingut de la supervisió i l'orientació de la supervisió. El primer fa referència a allò en què consisteix la supervisió que exerceixen els professionals i, el segon, als estils de supervisió dels professionals.

El contingut de la supervisió, al seu torn, es pot dividir en dos grans blocs: vigilància i acompanyament. D'una banda, la vigilància apareix en els discursos dels usuaris com un element inherent a la supervisió. Els usuaris reconeixen que el fet d'estar complint una condemna, encara que sigui en règim obert, comporta unes normes i requisits i que, per controlar el seu compliment, resulten necessàries determinades accions de vigilància. Així, en aquest nivell, la supervisió és vista com un control de la conducta.

“Para mí me parece perfecto que te puedan revisar y que estar encima tuya. No puedes hacer lo que tú quieras, estás todavía en prisión” (E23)

Aquesta vigilància és viscuda per algunes persones com una càrrega mentre que per altres no juga un rol gens important en la seva vida.

“¿Y en qué medida te sientes controlado?”

Lo notas siempre. La presión no es física, pero la sientes, [...] Claro, no es física porque no lo ves aquí a ningún educador o policía que te sigue, pero la notas. Notas que estás controlado” (E09)

“Entonces, entiendo que el hecho de tener que ir a firmar o tener que venir a hablar con el profesional no lo sientes como que estás siendo supervisada o vigilada...”

No, no lo siento así. Como te lo tomes... Como se lo tome cada persona, depende de uno” (E01)

Dins d'aquest bloc, i com a conseqüència de la vigilància, la supervisió també implica en aquest nivell l'aplicació de sancions, que poden consistir en una ampliació de les hores que han d'estar al centre, la denegació de permisos de cap de setmana o, en casos d'incompliments molt greus, la regressió de grau. En aquest punt, malgrat són molts els que reconeixen que la supervisió pot implicar eventualment l'aplicació d'aquestes sancions, són pocs els que reconeixen haver-ho viscut en primera persona.

“Bueno, a mí me han ido cambiando los horarios [...] He dado positivo, pero de alcohol. [...] y bueno... y me han quitado horas ((de libertad))” (E29)

D'altra banda, dels discursos dels usuaris es desprenen diverses accions d'acompanyament que realitzen els professionals.

En primer lloc, gran part dels discursos dels usuaris destaquen l'escolta i l'ajuda com una acció clau en l'acompanyament que exerceixen els professionals. Fan referència, concretament, a l'interès mostrat per part dels professionals a través de l'escolta i la preocupació genuïna per millorar la seva situació.

“Ella me ayudó a todo lo que era el... a dónde tenía que llevar cada papel, porque también se me caducó el pasaporte. Me sacó ella misma la cita, que fue a renovar el pasaporte y todo como para que yo pudiera empezar a estudiar. Y luego, en el momento en el que yo ya tuve como el empujón de las cosas, cuando empecé con [profesional 10] aquí, entonces [profesional 10] me fue asesorando y yo, todo lo que yo tenía dudas como en mi situación, yo le preguntaba, “[profesional 10] [...] siempre ha estado asesorándome [...] siempre como me ha estado ayudando a conectar para que yo vaya avanzando” (E02)

“Y entonces, la función de los educadores, los psicólogos, cuando estás en tercer grado, ¿cuál es?”

... es ayudarte. O sea, ellos están para ayudar, claro.

¿Y qué significa ayudaros?”

Bueno, pues, ayudar... por ejemplo, los pasos que no estaba haciendo, lo estoy haciendo ahora, por ejemplo, pues... no ir al dentista, no ir a mis médicos, eh, no sé cómo decirte, te dan ánimo para para ser tú real, ¿no?, también. Te hacen que te valores, tú, ¿vale?” (E11)

“[El profesional] siempre que vengo, pues me pregunta familia, trabajo, como estoy yo [...] ¿Cómo te encuentras? ¿Estás bien? Sí. ¿Familia? Perfecto. ¿Y trabajo, qué tal? Siempre. Estas siempre son las 3 preguntas que ((siempre me hace))” (E23)

En segon lloc, també s'esmenten accions dirigides a informar i orientar-los sobre els passos a seguir per poder avançar en el seu compliment.

“Te dice cómo poder acceder a buscar trabajo o cómo acceder a buscar ayudas, y entonces como que es, como, por ejemplo, ella te dice, hostia, si vas aquí, aquí, aquí, hay esto, y esto como que ya también como que te intenta ayudarte a ti en esa ocasión” (E27)

Finalment, alguns usuaris també fan referència a accions relacionades amb el reforç del comportament prosocial, tot i que en força menor mesura.

“Me hace ver las cosas que tengo ganadas” (E20)

Relacionat amb el contingut de la supervisió, els discursos dels usuaris permeten diferenciar diversos estils de supervisió.

“Hay de todo, hay de todo. Hay algunos que se lo toman muy bien, que son educadores profesionalísimos y hay otros pues que no tanto. Pues hay alguno que me ha ayudado muchísimo, todo lo que he necesitado y otros pues que han venido pues que vienen a hacer su trabajo y ya, pero eso tú lo ves rápido” (E23)

Així, si bé cada professional actua d'acord amb el seu rol i el seu propi estil, els discursos dels usuaris permeten diferenciar dues tipologies d'orientació de la supervisió: una orientada a la vigilància i una altra orientada al suport.

En primer lloc, la supervisió orientada a la vigilància apareix en pocs casos i l'estil d'aquests professionals es descriu com un estil d'interacció formal i distant. Aquests professionals centren la seva actuació en el compliment dels requisits i mesures del tercer grau i l'aplicació de beneficis o sancions quan s'escau.

“...ver tantas caras... tanto de esto que es muy rutinario para ellos, no hay... a lo mejor estás aquí un mes y ya se ha ido, o viene una semana, se pelea y lo regresan... entonces no les da tiempo a tener vínculo, ni apego, ni cariño siquiera, entiendo yo” (E09)

“Y en mi caso, pues, a mí no me han molestado con nada. ((Solo)) para decirme los positivos que he tenido, decirme que me quita las horas, para decirme que perdí un permiso y ya. Cuando me diga que me voy, pues ahora, si me has dado toda la información buena, sí” (E29)

La segona tipologia de supervisió que apareix més recurrentment en els discursos dels usuaris és la supervisió orientada al suport. En aquest cas, els usuaris fan referència a que la tasca dels professionals va més enllà únicament

del compliment de la condemna, interessant-se per les seves vides i tractant d'ajudar-los en tot allò possible.

“Me da consejos, como una madre, ¿sabes? Porque me, en verdad, es una buena mujer. No es que solo haga su trabajo... se mete mucho en, pues, en la vida” (E25)

“[La profesional 5] es como una segunda mamá para mí, lo que pasa es que no se lo digo. Ella siempre está pendiente de mí, y yo le agradezco mucho, la verdad. Siempre está pendiente de mí” (E26)

En relació amb l'acompanyament apareix també la idea del treball coordinat de tots els professionals. Així, a molts usuaris els resulta complicat parlar d'un únic professional com a referent i, sovint, fan referència a diversos professionals d'un mateix equip en funció de l'àmbit del que estan parlant.

“Pero es lo que te digo, de educadores, si te hablo de [educador], una maravillosa persona, me ayuda un montón. Si te hablo de [jurista], también me ha ayudado un montón, tanto del tema de las causas, en asesorarme en tema de la condicional, en tema de la responsabilidad de civil. [psicóloga], la he tratado muy poco, pero lo que he tratado con ella, maravillosa persona. [trabajadora social] en que es mi trabajadora social, hablé con ella también” (E13)

“Ellos hacen su trabajo, saben lo que tienen que hacer. Esta la asistente social, como educador, como psicólogo, como jurista, ¿entiendes? es el trabajo de ello, no puedo menospreciarlo” (E15)

c) Sortida progressiva

Finalment, el compliment en tercer grau comporta la sortida progressiva de presó i això permet anar fent avenços progressius en els diferents àmbits de la vida.

“Claro que va bien salir en tercer grado... para todo, para rehacer tu vida, a nivel laboral, a nivel emocional, a nivel de familiar y estar con tu familia igual pero fuera en la calle, que no te vengán a ver por un cristal... Va bien para todo, esto va bien. Ayudar a las personas, claro que va bien, es que si no vas perdido” (E08)

D'aquesta manera, el fet de complir l'última part de la condemna en tercer grau (o llibertat condicional) és viscut per alguns usuaris com una oportunitat de retorn esglaonat a la comunitat que permet una adaptació progressiva a la vida en llibertat.

“De obligarte a dar información de dónde estás, del lugar... es de todas estas cosas como aprendes... aprendes a tener reglas, y después claro, te sirve en vida de cada día, porque tienes el trabajo, debes despertarte, no puedes tardar, debes volver a casa, porque tienes una familia, no salir por la noche y el

segundo día estar cansado y no llegar al trabajo. Así que yo creo que sirve muchísimo, en mi opinión” (E04)

“Con el tercer grado, pues, yo creo que el tercer grado por una parte va bien porque como que te va ayudando. Te da puntos así de ayuda. Porque yo creo que, si hubiera salido en libertad total, habría sido mucho peor, porque me habría como desmadrado y me habría perdido otra vez” (E05)

En aquest punt, els usuaris destaquen el paper que juga el suport social percebut en aquest període de transició. Concretament, fan referència a la idea que el fet d'acabar la condemna en tercer grau (o llibertat condicional), comporta un acompanyament professional que facilita l'adaptació a la vida en llibertat i la reducció de la tensió que genera el compliment de la condemna.

“La parte de los profesionales que en sí te orientan un poco de cómo puedes hacer las cosas es importante porque si sales y no tienes a nadie y no sabes cómo defenderte aquí o no sabes a donde tirar, quizás vuelves a hacer lo mismo” (E02)

***“¿Y que ha ayudado a que tú te mantengas en ese esfuerzo?
Sinceramente, el pedir ayuda... Pedir ayuda, bastante” (E16)***

“Claro, [profesional 2] me dice, me dijo, “[E23], es que llevas ya un tiempo en prisión y es normal que este cambio que ahora los fines de semana estés en tu casa, tantos movimientos y tal te afecten”. Y de verdad que me afectaron un montón. No lo llevaba bien. A veces quería estar aquí y todo. Sí, porque mentalmente no estaba bien. Estaba en mi casa y, no sé, no me adaptaba. Claro, también estaba solo” (E23)

En molts casos, val a dir també que la llibertat apareix com un element clau del tercer grau per sí mateix. En altres paraules, el fet de complir en règim obert és vist com una oportunitat per sí mateixa, ja que l'alternativa és la presó.

“Hombre claro que es distinto ((a la prisión)). Estás pisando calle cada día, eso no tiene precio” (E18)

“Lo máspreciado es estar en libertad” (E24)

En aquest punt, no obstant, molts usuaris destaquen que en aquesta situació s'esdevé una dualitat entre el fet de continuar complint condemna i l'oportunitat que suposa gaudir de més llibertat.

“¿Qué es estar en tercer grado? Es estar siempre pendiente de tu teléfono, por si te tienen que llamar. Es dar explicaciones de lo qué estás haciendo. El tercer grado está muy bien porque no todo el mundo lo consigue, pero no estás en libertad... Es una cosa que nos va muy bien para adaptarnos ya a nuestra libertad, pero es complicado también” (E23)

“Porque no estás fuera. Porque uno piensa que estás fuera, pero no estás fuera. Estás con un pie dentro y otro un pie fuera en el tercer grado” (E25)

En aquest sentit, d'una banda, el tercer grau és viscut per molts usuaris com un període crític que genera molta tensió pels riscos que comporta en termes de sancions o regressions. En aquests casos doncs, el tercer grau és viscut per moltes persones com un període en el que estan sent controlades constantment i que qualsevol error pot comportar una conseqüència negativa.

“Trato de llevarlo lo mejor posible porque no me puedo permitir ningún fallo ni ningún error.” (E03)

Tanmateix, el propi règim de vida apareix com un element estressor ja que, en moltes ocasions, la convivència i les normes i mesures de compliment i control suposen un elevat desgast per la persona.

“Es complicado estar así, con la presión esa de (...) que no puedes hacer lo que quieres, que tienes que cumplir más el horario, más una serie de normas” (E09)

“Perquè no és només dormir. La gent diu, “es que només dorms aquí”, no, no. [...] No és només dormir. És dormir amb gent, és aquí un règim que no pots sortir, és a dir, és marxar de casa, eh, perquè has de, jo entro a les 11 normalment. [...] és, és pesat, és a dir, estàs tot tens un, no pots beure alcohol tampoc, no pots, és a dir, clar, perquè et fan bufar. A mi, no tinc problema perquè l'alcohol la veritat és que no és una cosa que m'apassioni i m'han fet bufar 2 vegades, sempre he donat negatiu, i donaria negatiu sempre perquè no bec. Però que és que és pesat, és pesat, és, el tercer grau és “pesadot”. Has de portar les nòmines, has de portar el contracte de treball, has d'estar sempre bé, has d'estar impecable. Jo cada mes he de portar la nòmina, quan tenia la responsabilitat civil, la responsabilitat civil” (E22)

Aquesta dualitat entre l'obtenció de més llibertat i la percepció de tensió pels riscos que pot suposar, s'accentua en el cas de la llibertat condicional. De fet, alguns usuaris exposen que han renunciat o tenen intenció de renunciar a la llibertat condicional perquè suposa estar més temps sota supervisió i això els genera molta angoixa.

Així, mentre que reconeixen els beneficis de gaudir de més llibertat;

“Es ser más libre. No tener que dar tantas explicaciones, después ya empiezo solo con 2 meses, después me darán 3 meses y poder hacer un poco mi vida. Estar más desconectado, porque a veces yo mismo me pregunto ¿dónde estoy?, ¿soy libre?, ¿estoy ahí?, ¿pertenezco?... no sé. Estoy todavía en situaciones raras” (E23)

“Es mucha más felicidad, claro. Es que es inmenso, claro, estando así en condicional, es que te puedes ir donde quieras” (E27)

També reconeixen els riscos que pot suposar.

“Yo firmé que no la quería.

¿No has querido la condicional?

No, no porque me van a tener ahí. ¿Sabe? Después de salir, que me quedaba un mes y medio, no me interesaba a mí la condicional.

¿Me puedes explicar un poco más este tema?

Claro, porque con una condicional, pues tienes que estar más, o sea, lo del centro está más sobre ti. No sé cómo ni de qué manera, pero están más sobre ti, ellos no, yo quiero yo son seis meses, quiero pagarlos e irme ya” (E29)

5.1.2. Punts d'inflexió en les trajectòries dels usuaris

La segona dimensió d'anàlisi són els punts d'inflexió generats en el tercer grau o la llibertat condicional. En aquest apartat, es descriuen, sobre la base de les teories del desistiment, els mecanismes que expliquen que el tercer grau i la llibertat condicional esdevinguin en molts casos un punt d'inflexió en el procés de reinserció de les persones que passen per presó i, per tant, es descriuen les diferents trajectòries que, d'acord els discursos dels usuaris, porten a l'èxit del tercer grau i la llibertat condicional (objectiu específic 2).

En aquesta dimensió, dels discursos dels usuaris se'n desprèn que, en termes generals, el tercer grau i la llibertat condicional tenen un impacte positiu en les trajectòries i, per tant, que el tercer grau i la llibertat condicional promouen, efectivament, punts d'inflexió. Malgrat aquestes trajectòries són molt diverses, podem agrupar-les d'acord dos criteris: a) existència de transformació cognitiva prèvia o no i; b) interacció de diversos mecanismes o intervenció primordial d'un factor.

a) Trajectòries amb transformació cognitiva prèvia vs. trajectòries sense transformació cognitiva prèvia

La primera gran diferència que destaca en les trajectòries dels usuaris entrevistats és si existia transformació cognitiva prèvia al tercer grau o la llibertat condicional o no. En la mostra entrevistada, la meitat de les persones havien fet aquesta transformació cognitiva prèvia i l'altra meitat no ho havia fet. És a dir, mentre que algunes persones havien iniciat un procés de ruptura amb la identitat delictiva i la construcció de una identitat prosocial, altres persones encara no mostraven indicis d'aquest procés de canvi.

En el cas de les persones que havien fet una transformació cognitiva a presó (16), es pot observar un trencament amb la identitat delictiva, un sentiment

d'autoeficàcia i un sentiment d'agència respecte el propi canvi i procés de reinserció.

“¿Dirías que sí que te ha ayudado estar aquí en tercer grado, en tu vida? Hombre pues sí, un tercer grado no, la prisión, en general [...] sí, porque yo he tenido unos hábitos que no eran Buenos... entonces estar aquí me ha hecho un poco encarrilar y volver a coger el hilo, que no es normal el que tenía yo y ya está” (E18)

“Yo pude aprender ahí dentro. Yo, por ejemplo, no sabía lo que significaba la empatía. Y ahora, por ejemplo, la tengo [...] a lo mejor tú al saber que no sabías lo que era la empatía, yo, por ejemplo, en la calle, cuando era más joven, yo hacía barbaridades, en el sentido que a lo mejor les quitaba las cosas a las a la gente o les pegaba y yo no sentía nada. Pero claro, ahora con treinta y ocho años me pongo a pensar y pienso. ¿Qué hacías? ¿Qué has hecho?” (E27)

La transformació cognitiva també comporta, en alguns casos, una millora dels vincles prosocials de la persona que, al seu torn, reforcen el comportament normatiu i l'allunyen del delictes.

“Antes lo hacía. Ahora ya no me interesa nada. Lo único que me interesa es ver a mi hija, ir a desayunar los, los sábados con mi abuelo y estar en mi casa” (E5)

Aquest procés de transformació cognitiva és especialment prevalent en els discursos de les persones que tenien un problema de consum de drogues abans d'entrar a presó. En aquests casos, la transformació cognitiva es relaciona amb el procés de deshabitació, el qual esdevé un punt d'inflexió important en les seves trajectòries.

“Y no pensaba, antes, en el mundo de la droga; no te deja pensar [...] era un niño que no sabía expresar las emociones mías. He aprendido en el curso de toxicomanías y todo eso. He aprendido todo eso” (E21)

En aquest punt, el tercer grau sembla tenir un impacte força positiu en les trajectòries amb una problemàtica de drogues associada ja que un dels requisits essencials per mantenir el tercer grau i la llibertat condicional és no consumir.

“Tenía el consumo activo y la educadora me decía que, si paraba de consumir en un mes, que me llevaban para el piso.

¿Y tú qué le dijiste?

Que sí, claro, que necesitaba ayuda. Y allí ((en prisión)) fue ya cuando empecé a dejar de consumir [...] Yo cuando salí no consumía nada. Yo dejé todo, todo, todo. [...] Y también de alguna manera pues bueno, yo creo que fue un cúmulo de todo un poquito, ¿no? Más que nada de creer que tenía la capacidad de poder cambiar de vida. Y al final te quedas a solas contigo mismo un día y dices ¿qué es lo que quiero para mi vida? ¿Voy a seguir así? ¿Voy a volver a

consumir? ¿Voy a volver a entrar 10 años más en prisión? Porque ya tengo 40 años y llevo desde los 17. ¿Veinte años más, otra vez? y al final llega un momento que uno se cansa ya. Como que deja de insistir no, ¿sabes? Y dices se acabó. Y se acabó. Y hasta el día de hoy no he vuelto a consumir” (E06)

En els altres casos (14), però, aquesta transformació cognitiva no s'observa.

Tampoc s'observen diferències en les trajectòries entre homes i dones ja que es distribueixen de forma similar entre els dos perfils: hi ha 5 dones que sí que presentaven transformació cognitiva prèvia i 4 que no i hi ha 11 homes que sí que presentaven transformació cognitiva prèvia i 10 que no.

b) Trajectòries en les que interacciona el suport social i l'elecció racional vs. trajectòries en que intervé un factor primordialment

Gairebé en la meitat dels discursos (14) dels usuaris i usuàries es posa de manifest que l'impacte positiu del tercer grau i la llibertat condicional està vinculat a la interacció de mecanismes relacionats amb el suport social i l'elecció racional. Concretament, s'ha observat que en aquests casos apareixen referències al suport social percebut i també a l'impacte de la vigilància en la pròpia conducta com a elements que han impactat positivament en les seves trajectòries, promovent la reinserció.

En relació al suport social, el sentiment de deure de retorn (reciprocitat moral) del suport social rebut i la reducció de la tensió que suposa rebre suport durant el compliment de la condemna semblen jugar un paper clau en les trajectòries de reinserció d'aquests usuaris. A més, sembla que en aquests casos, el suport social té un impacte en els vincles de la persona en la mesura que contribueix a que la persona adopti rutines i una identitat prosocial que l'allunyen del delictes.

“Entonces, yo no puedo dejarme. A mí me pueden decir lo que quieran, me pueden insultar, me pueden lo que quieran, pero yo no me puedo, no me permito como persona, como mamá y como esposa no permito fallar porque yo sé que les voy a volver a lastimar a ellos y ya les hice mucho daño y no me lo permito [...] Me siento muy muy endeudada con ellos” (E03)

“Esta vez ha sido diferente, porque yo salía con una pareja y la otra cuando era niño no era una pareja lo que tenía, o sea eso era querer vivir y pasármelo bien y era más niño, y es una sensación que, estás eufórico, pero yo decía déjate, los pies en la tierra, no te lo puedes volver a permitir, no la puedes cagar, o sea se acabó, es hasta aquí” (E10)

Pel que fa la vigilància, els discursos posen de manifest que el control exercit pels professionals els ajuda a complir amb els requisits de la condemna ja que promou l'autocontrol.

“He tenido amigos que estaban en tercer grado y han regresado por consumo. Y ellos como que me hacen el control de decir, “venga va”, como que me frena, ¿sabes? y eso me gusta, que me frena no consumir” (E06)

“Al fin y al cabo, yo pienso que, si ellos no estuvieran, nosotros tampoco estaríamos aquí y si ellos no confiaran en ti, no estarías aquí tampoco. Entonces, yo creo que sí, que es, no es tanto como vigilar que tú hagas lo correcto, porque a fin al cabo cada uno... después vas a decidir si quieres seguir en el buen camino o no, pero sí, es más o menos guiarte por el mejor camino que pueda haber” (E13)

En la resta de casos (14), en els quals no es produeix la interacció que acabem de veure, apareixen punts d'inflexió vinculats primordialment a un dels dos mecanismes.

En primer lloc destaquen les trajectòries d'èxit en el tercer grau vinculades primordialment a un component d'elecció racional (9). En aquest cas, cal distingir entre aquelles trajectòries en que l'elecció racional està vinculada merament al compliment instrumental i altres en que el mecanisme clau és l'autocontrol.

En el cas del compliment instrumental el factor clau que porta al compliment és la voluntat de no tornar a presó, no ser regressat o no gaudir de beneficis.

*“Perquè jo no he deixat ni un mes de pagar la responsabilitat civil. Des de finals de desembre del 2020 cada mes ho pago. Ho ingreso al banc de Santander. **I com és que has acceptat pagar la responsabilitat civil?** Perquè sí. Perquè sinó no tens permisos. No surts!” (E30)*

En el cas de l'autocontrol, els discursos van una mica més enllà i el compliment està vinculat a la idea d'evitar riscos que el puguin fer tornar a presó.

“Claro, lógico, que yo quiero estar en la calle, yo (...) en autobús, que te discutes con alguien y la lías un poquito y te pones a gritarle o te grita o (...) ya tienes un problema, tienes que tener el autocontrol ese, el parar y pensar que me hicieron a mí... porque si no, cualquier denuncia, otra vez pa'llá, segundo grado” (E18)

“No bebo, no consumo, solo me dedico a trabajar, a estar con mi hija, disfrutar todo con mi hija, con mi pareja, o sea, intento llevar una vida sana y normal” (E21)

En segon lloc, també es poden identificar trajectòries vinculades primordialment a mecanismes de suport social (7). Dins d'aquestes trajectòries es poden

diferenciar dos mecanismes que podrien estar actuant com a punt d'inflexió: el deure de retorn del suport social percebut (reciprocitat moral) i la reducció de la tensió gràcies al suport social rebut.

“¿Y cómo llegaste a ese recurso?

Me lo buscó mi trabajadora social [...] ellos vieron que estaba la cosa muy tensa, entonces claro, dice... “pues le vamos a buscar un recurso y lo llevamos allá” [...] me ayudan mucho, la verdad. Me ayudan mucho, por todos lados. La verdad, estoy muy bien, estoy muy feliz y la casa ésta de acogida... la verdad que sí, el recurso está muy bien” (E11)

En aquest cas, tampoc s'observen diferències significatives entre gèneres ja que, pel que fa les dones, 5 dones tenen trajectòries on interactuen diversos mecanismes i 4 tenen trajectòries on destaca un element de forma primordial i, pel que fa els homes, 9 tenen trajectòries on interaccionen suport i elecció racional mentre que en 10 casos incideix un sol mecanisme de forma prioritària.

5.1.3. Pràctiques de supervisió efectives per promoure la reinserció

Finalment, la tercera dimensió d'anàlisi fa referència a les pràctiques de supervisió. En aquest apartat, per tant, es descriuen les pràctiques de supervisió desenvolupades pels professionals i que els usuaris consideren que han tingut un impacte positiu en seu compliment en tercer grau i/o llibertat condicional (objectiu específic 3).

En aquesta dimensió, els discursos dels usuaris posen de manifest tres elements clau de l'acompanyament dels professionals: la promoció de la inserció laboral, la creació d'una aliança de treball i la vigilància. La promoció de la inserció familiar i comunitària que, en l'estat de la qüestió i el model d'anàlisi s'havia considerat que podria ser rellevant per explicar trajectòries d'èxit, no apareix en el discurs dels usuaris i usuàries.

a) Promoció de la inserció laboral

En primer lloc, pel que fa la inserció laboral, sembla que la tasca dels professionals és essencial per generar processos de reinserció. En aquest àmbit, els discursos dels usuaris coincideixen a destacar l'àmbit laboral com un dels aspectes clau tant del compliment del tercer grau com del procés de reintegració en la comunitat ja que, a més de complir amb un dels requisits per mantenir el tercer grau i la llibertat condicional, esdevé una qüestió clau per

disposar dels mitjans econòmics suficients per poder viure de forma independent i alhora desenvolupar rutines normatives i adoptar una identitat prosocial que permetin mantenir una conducta allunyada del delictes.

En aquest sentit, sembla que quan la tasca dels professionals s'orienta a aconseguir la inserció laboral dels usuaris i les usuàries, la supervisió es valorada de forma molt positiva.

“Cuando yo estaba aquí una chica del CIRE, como que me comenzó a buscar ayuda y como que me comenzó a buscar ETTs y cosas de esas, para buscar trabajo. Entonces, fue por una por una por la chica de aquí, del CIRE, encontré un trabajo, que ahora estoy muy bien, estoy trabajando de limpieza, pero en un gimnasio, y me hicieron fija y todo, y estoy muy bien” (E05)

[Sobre la insertora del CIRE] *“Pues te ayuda con el tema de hacer currículums, con el tema de, si no sabes, la vida laboral, te ayuda en todo lo que puede la mujer, hace muy bien su trabajo y es un encanto” (E08)*

“Te ayudan los psicólogos, educadores, criminólogos y la trabajadora social junto con el CIRE a buscar trabajo a la calle, a hacer currículum y bueno, y tuve la suerte que encontré un trabajo” (E16)

b) Creació d'una aliança de treball d'acord amb els principis del Core Correctional Practice (CCP)

A més de la inserció laboral, en els discursos dels usuaris apareix de forma força predominant la idea que la forma en què els professionals duen a terme la supervisió és rellevant en temes d'aliança terapèutica. En altres paraules, sembla que el fet que els professionals s'esforcin per generar una aliança de treball fidel als principis de la supervisió efectiva té un impacte positiu en les trajectòries de reinserció de les persones que compleixen en tercer grau o llibertat condicional.

El primer element que apareix en els discursos que fa referència als principis del CCP és l'ús legítim de l'autoritat. En aquest punt, els usuaris i usuàries destaquen que quan els professionals exerceixen la seva autoritat, per exemple, a través de les mesures de control, però ho fan de manera justa, aquest exercici d'autoritat s'entén com una conseqüència justa a l'acció realitzada. Quan aquest ús de l'autoritat es percep com a injust és quan aquesta autoritat té un impacte negatiu en el procés de reinserció de la persona. Així doncs, un primer aspecte clau en la construcció de l'aliança de

treball perquè aquesta tingui un impacte en la trajectòria de les persones condemnades és l'ús just de l'autoritat per part dels professionals.

“La verdad, me ha perdonado muchas [sanciones]. ¿Sabes? Muchas, muchas, muchas” (E25)

El segon element que apareix en els discursos dels usuaris és el reforç del comportament prosocial. Així, si bé no apareix la idea de que el professional esdevingui un model de comportament per a la persona condemnada, sí que apareix la idea que el professional motiva l'usuari al compliment de la mesura i l'anima a continuar evolucionant en el procés de reinserció a través del reconeixement dels assoliments.

“Ella sabe estoy haciendo las cosas bien. Ella sabe que yo no me estoy, no estoy buscando problemas, ella sabe que estoy llevando la condicional bien, o sea, porque si ella sospechara o algo, a mí ya me lo hubiese dicho. Y de momento, a mí no me ha comunicado nada negativo. Al contrario, me recibe con una sonrisa y cuando yo me voy y ella también se despide con una sonrisa. O sea, me siento muy bien con ella, la verdad” (E27)

“¿Y te ayudó a desahogarte?

Sí, me ayudó a desahogarme y a ver las cosas [...]

¿Y te dan consejos sobre cómo enfocar estas situaciones de tensión?

Sí, con [profesional] he tenido mucha charla, en plan coloquial, porque es también antiguo, pero me escucha y después, pues me dice, me dice [...] “Tío, para, que lo tienes todo ganado”, y me hace ver, ¿no? las cosas que he ganado” (E20)

Un tercer element que apareix també en els discursos dels usuaris i que forma part dels principis del *Core Correctional Practice* és la solució de problemes per part del professional. En aquest sentit, els usuaris coincideixen a destacar com a fonamental per a la seva reinserció l'ajuda rebuda per part dels professionals quan han tingut un problema que no han pogut resoldre per ells mateixos.

Destaquen, en aquest punt, l'interès i la disposició dels professionals a trobar alternatives per resoldre situacions problemàtiques per a ells i elles.

“Toma nota y te ayuda en lo que ella puede, porque no, habrá cosas que no, obviamente no puede y se salen de sus manos, pero es una persona que intenta” (E01)

“Ella ((la profesional)) siempre quiere escucharme sabes cualquier problema que tengo ella intenta resolvermelo” (E28)

En relació amb aquest element, un altre aspecte força rellevant en els discursos és l'ús dels recursos comunitaris. En aquest cas, per tant, fan referència a la capacitat o la voluntat dels professionals de derivar-los o

orientar-los cap a serveis i recursos de la comunitat que els poguessin ajudar a resoldre necessitats personals. En aquest cas, veiem que, a més de l'àmbit laboral, els professionals s'esforcen per orientar els usuaris cap als serveis de la xarxa comunitària més adients en cada cas.

“Yo tuve un divorcio complicado con el papá de mi hija, un poco conflictivo [...] Y, bueno, han valorado mucho la información, porque siempre no he sido una persona de ocultar ni decir las verdades a medias, sino, “Mira, [profesional 10] me pasa esto con el papá de mi hija, ¿qué puedo hacer? ¿cómo lo ves tú? ¿qué hago? ¿dónde voy?”. Yo nunca había ido, por ejemplo, a una asistente social de mi barrio. Pues me dice “ve a la asistente, pide una asistente, coméntale a ver si te pueden ayudar”, ¿sabes? como cosas así. Y han tenido entre ellas su contacto” (E01)

“La casa, por ejemplo, es un buen recurso. Y es un buen recurso también, por ejemplo, el tema del CIRE [...] para temas de trabajo. Luego otros recursos, a mí no me ha ofrecido ningún recurso más, a uno sí hay mucha es verdad, es verdad, voy a dejar mucha gente fuera y no me gustaría. Hay una en Asociación fundación, que no recuerdo muy bien el nombre, pero lo debo tener en el teléfono, que te preparan para las entrevistas de trabajo” (E07)

Finalment, l'últim aspecte que apareix en els discursos dels usuaris i que constitueix un element més dels principis del *Core Correctional Practice* és la relació entre l'usuari i el professional. En aquest cas, els discursos posen de manifest que l'establiment d'una relació de qualitat (basada en la confiança i el respecte mutu) té un impacte positiu en les trajectòries de les persones condemnades.

“Con [profesional] tengo muchísima facilidad de poder hablar con él y, la verdad que ((es)) muy buena persona, se está portando muy bien conmigo” (E06)

“Yo le cuento todo cómo va, claro. Si va bien, bien y si he tenido un problemita, pues se lo tengo que contar [...] Tienes que contarle. Hay confianza para contarle. De decirle, “[profesional], pues este mes no me ha ido tan bien y tal”. Yo siempre se lo cuento todo.

¿Y qué hacen si va bien? ¿y si no va bien?

Pues, te aconseja un poco... o si necesitas, en cualquier momento a [profesional 2], que es la psicóloga y tienes que hablar con ella, no hay problema. Le dices, “[profesional 2], ¿puedo?” y te dice, “Sí” (E23)

c) Vigilància i control

Per acabar, l'últim element que apareix com a eix vertebrador de l'acció dels professionals i que incideix en les trajectòries dels usuaris i usuàries és la vigilància i el control. Aquest element resulta clau per molts dels usuaris i usuàries, que reconeixen que el fet de saber que algú controla si compleixen o no amb tots els requisits i normes associades al compliment del tercer grau i la

llibertat condicional els ajuda a mantenir l'autocontrol i, en conseqüència, mantenir-se dins del camí de la reinserció. Així, en aquest nivell, els usuaris reconeixen la necessitat de que els professionals exerceixin aquest rol de vigilància i control per tal de fomentar el comportament normatiu.

“Hombre, preocupase, preocuparse... tanto como preocuparse, no. Porque claro, cada uno tiene su vida, pero sí, preocuparse en varias cosas: que no me drogase, que lo llevase de todo bien, no sé. En ese aspecto sí. Porque si no, no estaría donde estoy, la verdad” (E25)

Aquesta vigilància resulta especialment rellevant en els casos en que hi ha consum de drogues ja que la supervisió implica el control del consum mitjançant la realització de tests de drogues aleatoris. La vigilància en aquesta qüestió és viscuda pels usuaris com quelcom raonable i necessari per garantir un bon compliment de la condemna.

“Hay que tener también cabeza, cuesta, porque, la verdad, cuesta, pero el “no” en muchas, claro. Tienes que tener el “no” en el alcohol, el “no” en drogas (...) y cuesta [...] porque es duro, es duro y cuesta, pero eso lo, una vez que vienes aquí, a [Centro penitenciario], en un régimen abierto, tercer grado, régimen abierto, es el no. El “no” porque, a lo mejor ves unos amigos o hacen una fiesta tal y cual, y como no tengas cabeza, caes. (...) Y muchos han caído. Le han regresado luego. A los 3 positivos que haces aquí te regresan otra vez a prisión, donde tú has estado” (E11)

5.2. Professionals

5.2.1. Percepció del tercer grau i la llibertat condicional

Dels discursos dels professionals se'n deriva que el tercer grau i la llibertat condicional es conceben com un període intermedi en el camí a la llibertat definitiva, que està orientat a la reincorporació a la vida social en el que existeixen unes condicions d'execució que permeten el compliment dels seus objectius.

a) Període intermedi en el camí a la llibertat definitiva

En coherència amb la configuració legal de les institucions del tercer grau i la llibertat condicional, els professionals veuen, en primer lloc, al tercer grau com un període intermedi entre el medi ordinari i la llibertat condicional.

“El règim obert és l'últim pas d'una cadena penitenciària on la gent que ha tingut una bona evolució o (...) o que es valora que poden portar una vida normalitzada al carrer se'ls hi permet acabar de pagar la condemna amb unes

condicions de semillibertat. Venen aquí a dormir, uns més que uns altres en funció de tots un criteris en funció del tipus d'activitat si del funcionament que tenen al centre i la intenció és que apropar-nos al seu medi natural de forma que la seva inclusió al medi social sigui una mica més "paulatina" que no pas sortint des de l'interior directament" (P3, Educador)

El darrer pas seria la llibertat condicional.

"La llibertat condicional [...] diríem que és l'última part del compliment. L'última part del compliment d'aquells interns que el compliment ha funcionat d'una manera adequada i que han pogut anar passant pels diferents règims de vida. Llavors és l'última fase de compliment de màxima confiança, és a dir, la persona que accedeix a la condicional ja ha passat un període previ de tercer grau en el qual s'han pogut veure i s'ha pogut constatar que funciona i que, per tant, compleix unes certes garanties per tenir un últim compliment correcte, adequat" (P10, Treballadora social)

La idea que transmeten els professionals és que existeix una continuïtat d'intervenció entre les diferents etapes penitenciàries. D'una banda, la intervenció que es realitza en tercer grau, parteix del treball previ que s'hagi fet en règim ordinari. Els professionals consideren els informes previs en règim ordinari per procedir a fer l'avaluació de l'usuari.

"Nosotros hacemos el PIT a partir de los informes previos, nosotros evidentemente tenemos que valorar los informes previos a través del PUC. Nosotros, que la información la sacamos de, bueno, depende de cada profesional tiene un área determinada de nosotros, a ver, ya me dices con todas las áreas, en las en el área clínica, en la en la en la psicológica y en y en la y la socioeducativa. ¿Vale? Con la información que tenemos con una parte del PUC. Con la información que nosotros sacamos de la entrevista de ingreso" (P8, Treballadora social)

De la mateixa manera, es valora la importància que els treballadors socials segueixin a una persona des del tercer grau a la llibertat definitiva, considerant un problema quan això, per excepció, no passa.

"L'experiència d'agafar una persona amb condicional de nou, per mi, és una desavantatge... Perquè d'alguna manera hi ha un trencament tant important que començar tu de zero amb una persona que potser porta anys, que ha passat per no sé quants professionals, que ha explicat la seva vida cinquanta vegades... que igual ja ha agafat una certa confiança" (P10, Treballadora social)

b) Orientat a la reincorporació a la vida social

Els professionals veuen que l'objectiu del tercer grau i de la llibertat condicional és que els usuaris, després del seu període de presó ordinària, portin a terme una vida normalitzada en què la delinqüència no hi tingui presència:

“Fer-les entendre [...] per exemple, tens aquesta àrea laboral, perquè tu per exemple, has de consolidar a... això a la feina, perquè necessites uns diners cada mes, perquè no has treballat mai i la vida no és anar a robar és anar a intentar treballar, tindre els teus diners, estaràs més tranquil·la... És intentar raonar que han de fer un canvi per un benefici. Això és motivar. Jo canvio per un benefici personal.” (P5, Educadora)

c) Amb unes condicions d'execució que permeten el compliment dels seus objectius

En primer lloc, el tercer grau es percep com una forma de compliment d'una pena de presó que és exigent pels usuaris.

“S'estressen, molt. [...] Per què? Perquè han d'entrar i sortir cada dia, perquè han de complir uns horaris, perquè de vegades hi ha molta distància del seu domicili, perquè de vegades hi ha problemàtica econòmica de transport, perquè hi ha els fills, hi ha l'escola... Tot això has d'ajustar horaris i tot i així l'horari és molt estressant. I després clar, passen d'un règim ordinari que t'has anat perdent una mica, al meu entendre. Perquè tot va molt a poc a poc, tot t'ho donen fet i aquí els teus problemes te'ls trobes tots de cop [...] la convivència és complicada. Aquí cada una amb la seva problemàtica” (P5, Educadora)

Aquest pena pot suposar més esforç que el que cal realitzar en règim ordinari. Es tracta d'un esforç que, com després referirem, els professionals veuen vinculat al valor transformador del tercer grau.

“El hecho de estar en medio ordinario, digamos, donde tienen todas sus necesidades cubiertas, de alguna forma no deja de ser un régimen en el que no hay un esfuerzo para para ellos. O sea, no se tienen que preocupar de nada. [...] El hecho de, pues, ir a trabajar tener un domicilio, hacerse cargo de los costes que significa pues el tener una vivienda, [...] en el caso de las mujeres, te llevaron los niños al colegio y luego ellos los van a recoger el hecho de compaginar esto con sus trabajos, pues es difícil” (P6, Psicòloga)

En segon lloc, el compliment per part dels usuaris del programa de reinserció del tercer grau es troba molt reforçat pel sistema d'estímuls amb el que s'executa.

“Un cop establert el pla de treball que són les àrees que li donem els efectes les coses que pensem que té deficitàries se li proposa accions per abordar aquestes temàtiques i posteriorment una avaluació continua de tot el procés... Hi ha una classificació interna aquí al centre que són quatre lletres de la “A” a la “D” i és classifiquen els interns en funció de l'assoliment d'objectius en aquestes quatre lletres. I això els hi comporta les possibilitats de tenir més dies festius, més dies de no venir a dormir... Esperant una evolució sempre cap endavant, però també amb la possibilitat de que és una inclusió i llavors poden haver retrocessos en el nivell del SAM o inclús és pot donar el fet d'una regressió de grau” (P3, Educador)

En tercer lloc, els usuaris comptaran amb l'acompanyament de diferents professionals –educador/a, treballador/a social, psicòleg/a, jurista-criminòleg/a-

que, com veurem, portaran a terme diverses tasques, de suport i de vigilància, per tal d'aconseguir que els usuaris compleixin satisfactòriament el seu pla de reinserció. Cadascun d'aquests professionals compleix diferents funcions.

“El área psicológica, sería prioritariamente lo que es el área toxicológica [...] y luego, pues, si necesitan algún tipo de apoyo o acompañamiento, pues, por trastornos concretos o, sobre todo de estado de ánimo, que a veces, pues, hay personas también que el estar aquí, a veces también les desubica, no porque en prisión, pues un preso que de repente lleve, pues diez años en un centro cerrado, pues estar aquí a veces no sabe qué hacer su tiempo libre y hay que orientarle un poco, en qué tipo de actividades puede hacer o personas que tienen dificultades de encontrar un trabajo, lo que sea bueno, pues, entonces, a veces el estado de ánimo también puede necesitar de este acompañamiento profesional. El trabajador social, pues, es más lo que es la cuestión familiar, ver un poco qué tipo de estructura a nivel familiar tiene el interno, que le pueda también servir de acompañamiento en su vida cotidiana, y el educador se encuentra básicamente en lo que es el área laboral del interno” (P2, Psicóloga)

En quart lloc, es destaca que es treballa en equip, i que existeix una cultura de compartir els dubtes i d'ajudar-se mútuament, la qual cosa contribueix a l'èxit del tercer grau.

“((treballar en equip)) és una cosa molt habitual entre nosaltres, és a dir, una cosa molt bona que tenim quan ets un equip que estàs a dalt ((equip tècnic)). Totes les treballadores socials que portem a les dones de Wad-Ras i als homes de Wad-Ras, ja ens coneixem, fa anys que treballem juntes... que ara t'ajudo jo, ara m'ajudes tu, que quan tens un cas complex en veu alta dius, mira m'està passant això, com ho veieu?” (P10, Treballadora social)

“És la riquesa i l'èxit del tercer grau, jo crec que és que es treballa en equip” (P5, Educadora)

Finalment, respecte de les condicions en que es desenvolupa la tasca professional, la visió general entre els professionals és que en determinades situacions, com baixes de personal o acumulació de situacions complicades, la feina pot ser estressant ja que un nombre elevat de casos o una acumulació de casos especialment difícils poden fer que els professionals tinguin la sensació que no poden donar una resposta satisfactòria a tots o no puguin realitzar les seves tasques de supervisió com s'esperaria.

“Això va a temporades, és com totes les feines... Hi ha ratxes, amb cinquanta, que són temporades que tenim més o menys assossegades perquè coincideix que tenim un seguit d'internes que més o menys, tot funciona, més o menys, és molt portable i hi ha temporades com la que tinc ara jo ara mateix, que és com insostenible. És a dir, hi ha temporades que se t'ajunten, pot ser que se t'ajuntin quatre casos complicats, molt complicats i no dones a l'abast” (P10, Treballadora social)

5.2.2. Pràctiques de supervisió en tercer grau i llibertat condicional

Pel que fa les pràctiques de supervisió, els professionals posen de manifest que per exercir la supervisió parteixen del pla de seguiment per treballar les àrees de treball més preocupants en cada cas i vetllen pel compliment del mateix tractant de construir una aliança de treball.

a) Es parteix del pla de seguiment

La supervisió parteix d'un pla individual de tractament (PIT), que es realitza després d'un període inicial d'entrevistes amb els professionals de medi obert. En aquest PIT es determinen les àrees en què els usuaris hauran de treballar durant el desenvolupament del règim obert i de la llibertat condicional:

“Quan arriba un intern aquí, al tercer grau, està un mes en període d'observació. És el mes que nosaltres ens prenem per entrevistar-lo, tot l'equip que se li assigna. Se li assigna un educador, un treballador social, un jurista, un psicòleg. Llavors tots parlem amb l'intern, fem una valoració veient tots els informes previs i en junta es valora quin és el pla de treball, quines són les mancances que presenta aquesta persona per poder portar una vida normalitzada al carrer i amb unes condicions que disminueixin al màxim la possibilitat de reincidència” (P3, Educador)

b) Les àrees principals de treball

L'àrea laboral -és a dir, que l'usuari s'insereixi laboralment i mantingui la feina- és assenyalada com un àrea que sempre ha de formar part del pla de seguiment, en correspondència amb el que estableix l'article 83 del Reglament penitenciari. En el cas que l'usuari no trobi feina pel seu compte, els professionals destaquen la importància de les derivacions al CIRE per tal de realitzar tant la formació com l'ajuda a la inserció laboral.

“Si volen, voluntàriament, se'ls deriva a un insertor laboral. Llavors, l'insertor laboral fa una entrevista i també deriva a la gent a través d'uns programes que hi ha, com el programa Reincorpora, i té contacte amb entitats de fora i intenta vincular a cada persona amb una entitat de (...) de la localitat on viu” (P1, Educadora)

En segon lloc, apareix l'àrea de salut, i en particular el tema de consum de tòxics, que només apareixerà en el pla de seguiment quan l'usuari presenti aquesta problemàtica. Aquesta àrea, en que intervenen en particular els psicòlegs, consistirà en establir un pla de seguiment.

“Aquí, en secció abierta, las de seguimiento sería simplemente ver si se está haciendo, si se está cumpliendo el programa que se ha planificado para para el

interno. Si tiene que ir al CAS que vaya, se tiene que ir a solventar... que vaya, si se tiene que tomar la medicación, que se la tome. Simplemente el cumplimiento de esto” (P6, Psicòloga)

En el cas que amb la vigilància, a la que ens referirem després, es detectessin incompliments del pla de seguiment, llavors caldria incrementar el seguiment i, en el seu cas, derivar l'usuari a serveis especialitzats més intensos on es pogués ajudar a la persona a afrontar el seu consum:

“Sí, o a veces no (...) no (...) no ve i s'ha fet alguna analítica de supervisió i ha sortit algun positiu, alguna sorpresa i, llavors, doncs, o s'explora i és decideix a veure si ha sigut una casualitat molt puntual o, si s'ha d'intervenir a aquesta àrea (...) es fa un seguiment depèn de... si la cosa no és molt puntual, doncs un seguiment analític aquí al centre [...] si la cosa va a més, anar al CAS, serà una derivació a Mercè Fontanilles i fan una intervenció de tòxics. Hi ha una psicòloga i una treballadora social i fan també un suport en aquest camp” (P5, Educadora)

També destaquen els professionals l'àrea familiar. Aquesta és una àrea en la que intervenen principalment els treballadors socials. En la mesura en què la família vulgui s'assenyala la importància de fer-la participar del pla de seguiment i que ajudi també a confrontar els factors de risc.

“Padres, un hermano, la pareja, para que la familia contribuya... para que la familia conozca cuáles son los factores de riesgo de esa persona y pueda de alguna forma también supervisar esos factores” (P7, Treballadora social)

No obstant, en el cas de les dones, es posa de manifest que cal diferenciar en casos en què la dona es autònoma, i que, per tant, el contacte amb la família no té sentit, d'altres de noies joves que viuen amb els pares, en que sí que pot ser d'ajuda involucrar a la família en la supervisió:

“Amb dones amb fills a càrrec, amb un marit o sense marit, que fan la seva vida i que evidentment tenen família extensa però que són autosuficients i que viuen independentment, tractes amb una persona adulta directament i ja està. Aquells casos en què la família a vegades apareix més ... casos en que, en el meu cas et diria, casos en que solen ser noies joves, més o menys joves, que viuen a casa dels pares i que funcionen relativament bé o que hi ha... problemes, o que hi han incidències i que has d'anar una mica contrastant i has d'anar fent participar a la mare... Dic la mare perquè normalment és la mare... citar-la aquí, si alguna vegada ha convingut doncs citar la mare amb la filla, per posar coses en comú i donar unes directrius una mica clares, a veure cap a on anem... Però vaja, la família si és necessari participa quan hi ha problemes greus, està present... No tinc molts casos en que la família intervingui o participi molt activament o tinguem una comunicació molt constant, pel perfil de dones que tenim” (P10, Treballadora social)

c) Vigilància del compliment del pla de seguiment

Pel que fa al seguiment del tema laboral, es fa referència a un seguiment a nivell de documentació:

“Cuando un señor empieza a trabajar, lo que le pido es que me pase el contrato y que me vaya pasando las nóminas. Y cuando planteo un cambio de nivel, a lo mejor le pido un informe de vida laboral, para ver qué está dado de alta, para ver qué todo es correcto” (P7, Treballadora social)

Així mateix, es fan també seguiments tant personals -com seria desplaçar-se al lloc de feina per comprovar que l'usuari està treballant en el lloc i horari que figura en el pla de seguiment- com a través del telèfon, demanant a l'usuari que comparteixi la ubicació mitjançant el mòbil.

“Yo, por lo menos, intento verlos una vez cada semana. Verlos físicamente. Luego, lógicamente, tenemos el teléfono que nos permite, pues desde recibir información gráfica, recibir información de localización, si marcamos ese seguimiento laboral, yo le puedo decir, oye, ¿dónde estás ahora? Simplemente, pues, una supervisión laboral. Y luego, obviamente, tener los seguimientos laborales, presenciales” (P8, Educador)

Pel que fa al seguiment de l'ús de drogues o alcohol, la pauta consisteix en establir controls aleatoris de consum de drogues o d'alcohol. En el cas que un usuari doni positiu, els controls s'incrementen.

“En función de si me están dando positivos, tengo tres niveles, la de cuatro analíticas al mes, tres o una o dos. Entonces, todas las que el mes anterior me han dado positivo les daba cuatro. [...] Y en función de lo que he leído en los informes, veo cómo van y tal. Hay algunas que cero analíticas al mes, porque no eran consumidoras de antes” (P6, Psicòloga)

Davant d'incompliments del pla de supervisió, per manca d'assistència al treball, per consum de drogues, o per altres incompliments de les normes de la secció oberta (incompliment dels horaris, baralles, entre altres), la pauta narrada pels professionals consisteix en analitzar les causes de l'incompliment del pla de seguiment, per tal d'adoptar mesures que puguin contrarestar-lo. En tot cas, els incompliments podran comportar una rebaixa del nivell del SAM i per tant un sistema més restrictiu pel que fa al temps fora del centre obert. La idea que els professionals manifesten és que, exceptuant casos greus (no retorn, nou delictes), abans d'arribar a una regressió d'un usuari en tercer grau, cal explorar totes les vies per reconduir la situació:

“Depèn de si és una cosa puntual, es pot valorar de dir “mira, no està justificat” i potser la primera vegada, dius “mira, la junta diu que ho recuperi, punto”. Perquè és un retard important, però és que cada cas és molt valorable. Jo et puc dir línies molt generals, però cada cas com que el tractament és

individualitzat, i tenim aquesta sort, cada cas l'adaptem a la situació de la persona i un cas no és igual que l'altre. Llavors tot és molt de perfil. Treballem amb perfil i es els que treballem amb perfil intentem perfilar" (P5, Educadora)

d) L'aliança de treball

Analitzem aquí en quina mesura els professionals tracten d'aconseguir els objectius del pla de seguiment seguint la metodologia marcada pels principis d'Intervenció efectiva (*Core Correctional Practice*) a què ens hem referit en la part teòrica. La idea general d'aquesta metodologia és que si el professional segueix aquest principis en la seva pràctica de supervisió, s'aconseguiran en millor mesura els objectius de reinserció del tercer grau i de la llibertat condicional.

- Ús efectiu de l'autoritat

Aquest principi ens diu que el supervisor ha de guiar a l'usuari al compliment de la mesura de manera exigent però justa. Encara que, òbviament, cada professional té la seva forma d'actuar, la idea general que transmeten és que tot el suport que presten als usuaris perquè compleixin amb els objectius de la sanció ha d'anar acompanyat d'una exigència de compliment de les normes per part dels usuaris i que això s'ha de comunicar i actuar amb coherència.

"Jo crec que ((cal)) que tinguin molt clar que tu seràs per ells just. S'ha de ser coherent amb les mesures que s'apliquen. [...] Hi ha una normativa, està clara. Si ells això ho saben, acaben acceptant-ho molt bé" (P3, Educador)

"Soc una professional [...] que des de sempre [...] m'ha agradat explicar als interns la realitat de les coses que hi ha. És a dir, no amagar res, explicar les coses tal qual. És a dir, si li has de dir a una persona, mira, no sortiràs de permís perquè, pel que sigui, explicar el perquè i explicar els motius. Normalment, els interns, les internes, entenen els motius pels quals potser es denega un permís o potser es denega una llibertat condicional" (P10, Treballadora social)

- Modelatge i reforç

D'acord amb aquest principi, el supervisor ha de ser un model de conducta per l'infractor, ha de reforçar més que castigar, ha de desaprovar el comportament antisocial i ha de practicar la conducta prosocial.

Respecte la idea de reforçar la conducta prosocial, la idea més general que transmeten els professionals entrevistats és que el reforç deriva del fet que, si

l'usuari compleix amb els objectius del pla de seguiment, millorarà en el seu nivell del SAM i això comportarà una major dosi de llibertat (menys hores dins de la secció oberta, més dies de permís continuat) i, a la vegada, una major possibilitat de ser proposat per la llibertat condicional. Aquesta és la forma de reforçar el compliment dels objectius de la mesura:

“Jo, si la persona va bé, penso que se li ha de donar el màxim de respir possible. En el sentit de que si una persona funciona bé, no farà falta que la vegis tant sovint...” (P10, Treballadora social)

Respecte del tema del modelatge, quan vam fer la pregunta als professionals sobre si ells consideraven que havien de ser un model de conducta pels usuaris, ens vam trobar amb dues classes de respostes. Una que mostraria que això no creu que sigui una dimensió de la seva feina:

“No intento ser model de ningú. Aquí tenim plantejat un model de persona que volem que més o menys tothom hauria de ser a nivell de normalitat, de responsabilitat... No em voldria posar objectius a mi mateix” (P3, Educador)

I una altra que, en canvi, sí veia aquesta dimensió com important en la seva activitat:

“Jo crec que sí, perquè, clar després esperes d'ell un compliment, no? Se li crida l'atenció quan, per exemple, no és respectuós amb els altres o se li demana que compleixi una sèrie de normatives... Doncs penso que hem de ser exemple, sinó, no tindria sentit” (P1, Educadora)

- Solució de problemes

D'acord amb aquest principi, el supervisor ha d'ajudar als usuaris a identificar els problemes, a implementar un pla per superar-los, clarificar els objectius, avaluar les opcions, generar alternatives i monitoritzar el progrés en funció del contracte. Lògicament, aquesta dimensió sembla intrínseca a una tasca que esta orientada a aconseguir que els usuaris compleixin amb el seu pla de seguiment, però és cert que en algunes entrevistes apareix més reflectida que en altres. Les entrevistes inicials i de seguiment són un espai on es realitza aquesta dimensió:

“Después sería lo que ha sido la estancia en prisión, qué es lo que han hecho en prisión, en qué han aprovechado el tiempo, si les ha servido, si no. ¿Y en qué momento están ahora? O sea, ¿qué vamos a hacer a partir de ahora diferente para no volver a prisión, para no volver a caer en estos errores? ¿Cómo se enfoca la situación de cara un poco al futuro?” (P2, Psicòloga)

Els professionals han d'ajudar a identificar problemes concrets vinculats a l'activitat delictiva de l'usuari i ajudar a dissenyar estratègies per posar-hi solució:

“En el centro abierto ya se trabaja para que, si no tiene una retirada, porque hay gente que tiene retirada y no se lo puede sacar hasta no sé cuándo... si no tiene una retirada, se lo saqué, para que pueda trabajar, para que pueda trabajar en el centro abierto. Eso ya se intenta que desde allí ya la persona se saque el carné de conducir” (P7, Treballadora social)

I també en els casos de recaigudes, es destaca la importància d'ajudar a l'usuari a dissenyar estratègies per afrontar la situació:

“...acompanyar en el moment, si ha fet una cosa malament, poder acompanyar i dir: “mira, això té aquest resultat”, “això que ha passat suposarà, no sé, perdre un permís”... “no podràs sortir al recurs aquest cap de setmana”... I l'acompanyament suposa, és sostenir tot el conflicte que pot haver-hi en aquesta situació, tota la queixa que pot haver-hi en aquesta situació, assossegat-la, contenir-la... És a dir, comprendre-la però acompanyar...”

Afrontar la situació?

Donar eines perquè aquesta persona que, en aquell moment que es pot alterar o es pot indignar o enrabiar, mantingui la calma. Aquest és el concepte d'acompanyament que jo et diria” (P10, Treballadora social)

- Ús de recursos comunitaris

D'acord a aquest principi, el supervisor ha de connectar als usuaris amb els serveis comunitaris, com els serveis d'ocupació, els serveis mèdics i les organitzacions comunitàries que ajuden a afrontar les seves necessitats. Aquesta dimensió és referida i practicada en general en el context del compliment de la mesura. Els professionals fan referència a que en el cas que l'usuari tingui carències formatives o dificultats per accedir a la feina se la derivarà al CIRE, perquè l'ajudin en la tasca d'inserció laboral. En el mateix sentit, s'utilitzarà quan sigui necessari la xarxa de serveis públics i concertats d'atenció a la drogodependència, la vinculació amb els serveis socials del territori i els serveis residencials en casos de persones sense llar. En els casos de persones estrangeres sense situació regular, també es derivarà al CIRE, tant per l'obtenció d'una autorització temporal de treball per estrangers (ATP), com per obtenir assistència jurídica pel tema de l'obtenció de la residència.

- Relació de qualitat

D'acord a aquest principi, la relació entre el supervisor i l'usuari ha de basar-se en l'empatia, la confiança, l'apertura, la genuïtat i l'entusiasme. La idea que

podem extreure de les entrevistes és que possiblement conviuen dos models d'estils professionals, un que podem anomenar "professional" i l'altre que podem qualificar de "tutorial". El segon model s'apropa més a la idea d'establir una relació de qualitat.

El model professional estaria caracteritzat per establir una relació cordial i respectuosa amb l'usuari, en què l'usuari ha de prendre les seves pròpies decisions. El tipus de relació entre el supervisor i l'usuari és:

"Profesional. Profesional, como la tendríamos con nuestro médico de cabecera. No todo el mundo. (...) Con las internas, bueno, cada uno que haga lo que quiera, pero yo no me beso ni me abrazo con las internas. Tampoco me beso ni abrazo con los internos, por supuesto. Y sí que, y entonces, me gusta actuar como de la misma forma que actúo con los internos, con las internas, pero aquí, sobre todo, con las mujeres hay como mucho paternalismo" (P6, Psicóloga)

"Sí, pero en esto, cuidado, una cosa es que yo no haga, no quiera tener un trato digamos, de amistad con ellas, porque tiene que ser profesional, pero la otra cosa es que cuando yo no me ha gustado muchas veces, profesionales la forma de comportarse, de haber ya superado un poco de y sentirse superiores" (P6, Psicóloga)

En aquest model, la relació de confiança és podria veure dificultada perquè el professional sap que a l'usuari li interessa donar una bona imatge de sí mateix per aconseguir els beneficis previstos i no perquè genuïnament hagi de fer un canvi.

"A veces sí que pienso que también aprovechen, o sigui quan venen d'un altre centre a vegades és com fan una regressió, és a dir, aprovechen per, "com tinc una persona nova vaig a donar la millor imatge de mi" (P1, Educadora)

El segon model, que hem qualificat de "tutorial", planteja establir una relació de confiança com un objectiu essencial de la relació de supervisió. I que aquesta relació de confiança ha d'arribar a que l'usuari pugui explicar tant els seus progressos, com les seves recaigudes, perquè entengui que també en les recaigudes és millor comptar amb l'ajuda del professional.

"Muchas veces si no hi ha una certa transparència, o una certa confiança en la capacitat de poder explicar-te realment els problemes que té, que a tu et pugui arribar realment quines són les situacions que està passant, que a vegades per por ... Per por no es diuen, no s'expliquen, perquè si explico això se'm regressarà. Si ara saben que m'ha passat això, a veure què em passarà... no? La cosa aquesta més punitiva de, escolta, si ara m'he equivocat amb això, potser em caurà un "parte", llavors clar aquesta complexitat genera això, que ... Que si tu hi tens una certa confiança, aquesta persona entén que tu la comprendreu, que encara que passi el que passi, tu podràs estar al costat i

podràs acompanyar. És a dir, l'acompanyament que elles necessiten és que, jo crec que tinguin a algú, no? O que hi hagi alguna figura que, el que a les dures i a les madures, estigui acompanyant-te. No per salvar-te de res, ni per resoldre, a vegades, res que no es pugui resoldre, sinó per estar allà i fer el suport, es necessita, a vegades, no?, simplement d'animar, d'orientar, d'escoltar... A vegades l'escolta és molt important, la majoria de les vegades. A vegades només escoltant, la persona ja..." (P10, Treballadora social)

La idea és que sense aquesta relació de confiança serà més difícil que el professional pugui tenir un impacte en el canvi de l'usuari.

"Yo creo que cuando se establece una relación de confianza, sí que puede haber, a lo mejor, un modelo por parte del interno que vea, si yo quiero hacer las cosas como las hace este hombre, como las hace esta mujer, esto a mí me sirve, porque me está ayudando, pero es cuando se sienten, yo creo, en relación de confianza, en relación de cercanía, si no va a ser difícil, a lo mejor, que ese modelo funcione" (P2, Psicòloga)

5.2.3. Impacte del tercer grau en la reinserció

Els professionals creuen que el tercer grau i la llibertat condicional contribueixen a la reinserció i les seves respostes només varien en el grau d'intensitat, oscil·lant entre el "sí" i el "indiscutiblement, sí". Creuen que l'acompanyament que existeix en el tercer grau i en la llibertat condicional facilita superar les dificultats que qualsevol persona té per ser acceptat de nou en la vida social després d'haver passat per la presó.

"Desde que sus cosas se han metido en cajas, desde que se siente en los permisos bien, acogido, acompañado, pero cuando la persona pasa medio abierto, la gente sigue con su vida. Sigue con su vida, su rutina, sus costumbres, sus relaciones, y la persona llega y tiene que encontrar el hueco. Tiene que hacerse un hueco en la dinámica familiar, en la dinámica social, relaciones, amigos, afectos, y tirar adelante, encontrar un trabajo, superar la problemática o no recaer en la problemática que le ha llevado a prisión, el yo creo que el estar en medio abierto, si la persona quiere estos acompañamientos, yo creo que le van bien" (P7, Treballadora social)

En els discursos dels professionals apareixen diverses explicacions sobre aquest impacte positiu del tercer grau i la llibertat condicional en la reinserció.

a) Explicacions basades en la teoria de la transformació cognitiva

Possiblement el discurs més prevalent entre els professionals entrevistats és que l'impacte positiu del tercer grau i de la llibertat condicional es troba proper a la teoria de la transformació cognitiva. Aquesta teoria diu que l'usuari tindria una apertura al canvi i que el tercer grau i la llibertat condicional serien una

oportunitat per construir aquesta identitat prosocial que és la que finalment portaria a que els usuaris arribessin a un desistiment terciari, és a dir, a la reinserció. Aquest discurs s'estructura de la següent manera.

Es parteix de que les persones que arriben a tercer grau és perquè han tingut una evolució positiva durant el règim ordinari que els fa arribar al tercer grau amb una motivació a canviar.

“La majoria de tercers graus són el final de la cadena penitenciària. Aquesta gent ja ve treballada de dintre. Quan diem l'èxit del tercer grau, no hem d'oblidar que hi ha un treball previ d'aquesta gent i que també a tercer grau ens arriba la gent filtrada. No és allò que diguis aquí ens portes un senyor amb una conducta de destrossa dintre i aquí el fem un angelet. No. Hi ha gent amb un treball previ, seleccionats, i que nosaltres acabem de fer l'última empenta en el seu procés” (P3, Educador)

Si una persona no té aquesta motivació prèvia, acabaria la condemna en segon grau.

“Vols dir que per arribar aquí has d'arribar motivat?”

Motivat pel canvi, clar. La vida és una motivació continua. El que no et pots quedar és estancat. Dir mira estic en segon grau i me'n vaig amb definitiva, que vol dir que has fet un mal compliment, perquè sinó, no estàs en segon grau. No te'n vas en definitiva en segon grau si (...) te'n vas en definitiva en segon grau. Te'n vas en definitiva en segon grau si es que has fet has tingut problemes de comportament, has tingut involucions, has tingut, no, no... No has evolucionat m'entens? Llavors, pues és un indicati de fracàs per mi” (P5, Educadora)

Una vegada que els usuaris arriben amb aquesta motivació prèvia, les activitats del tercer grau i de la llibertat condicional produirien un doble efecte positiu en els usuaris. D'una banda, a partir del treball en l'àrea laboral, l'usuari, amb el seu esforç, aniria adquirint unes rutines convencionals que contribuirien a fomentar el seu allunyament del delictes.

“Si ha estat fora del mercat laboral tornar al món laboral és dir “ostres, jo me'n vaig anar que era cap de secció no sé on, però ara haig de tornar a començar des de zero”. Costa. Costa, sí. Però, aquí està el nostre ajut, el nostre suport, el nostre... de vegades, escalf inclús de dir “va, vinga, xaval ¡qué tu puedes!”” (P3, Educador)

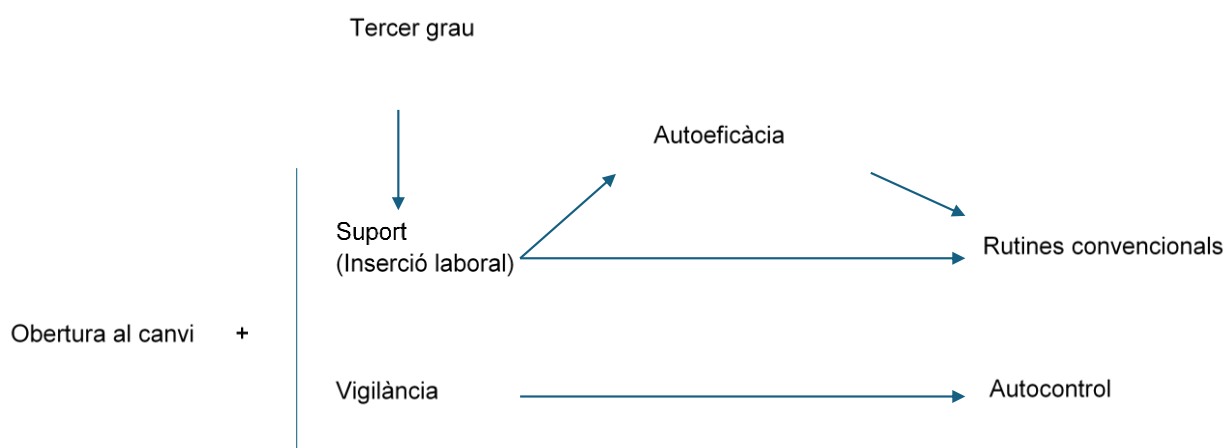
“Treballes, perquè a tu et falta consolidar aquesta àrea i ara la feina t'està anant bé i has d'anar arreglada a la feina, has de complir uns horaris, has de fer que et puguin continuar necessitant. Perquè tu, si tu tens cada mes una nòmina pues tu viuràs molt més tranquil·la que sense tindre-la. La vida és molt, molt diferent. I moltes això ho entenen molt ràpid, perquè aquí tenim una població molt carenciada... i llavors les orientes cap aquí” (P5, Educadora)

En segon lloc, en el cas que l'usuari presenti una problemàtica toxicològica, la vigilància aquí es sotmet servirà per establir pautes d'autocontrol i aturar processos de recaiguda:

“Hi ha coses que es poden contrastar, tu pots fer un seguiment al domicili, pots veure que és el que passa... pots contrastar. Dintre és més un parèntesi, que si que poden fer algun programa, però encarrilar la situació es fa aquí a fora. Vull dir, un et dirà “yo no consumo”, però, la realitat de si no consumeix veient les analítiques es farà més aquí fora, al CAS i les ajudes. I la realitat d'entrar i sortir que és quan un consumeix més has de fer-ho aquí fora, per exemple. Dintre de l'àrea addiccions, és quan la teva realitat la pots contrastar, perquè has entrat aquí i què és el que has de fer per no entrar més” (P5, Educadora)

Aquest seria el model teòric que explicaria l'impacte del tercer grau i de la llibertat condicional en la reinserció d'acord a la visió d'aquests professionals.

Figura 2. Model teoria de la transformació cognitiva

b) Explicacions basades en la teoria del suport social/control social

Una segona explicació, menys freqüent, que apareix en els discursos de professionals consisteix en una integració de les teories del suport social i del control social. Es parteix de la premissa que existeixen molts obstacles a la reinserció -manca d'ingressos, manca de feina, manca d'habitatge- i que sense l'ajuda que es presta als usuaris per superar aquestes problemàtiques, existiria un alt risc de recaiguda en el delictes.

“Jo penso que és ideal poder passar pel tercer grau i és ideal poder arribar, aconseguir que un intern o interna arribi a llibertat condicional. Però també és cert, que per aconseguir que persones es puguin mantenir en tercer grau i en llibertat condicional amb les dificultats que hi ha avui... socials, laborals, econòmiques, per tirar endavant... els recursos i el suport que se'ls ha de donar, ha de ser-hi. No podem pretendre que una persona surti en tercer grau, passi a llibertat condicional i se'n surti sola amb tots els factors en contra que

existeixen avui en dia. Llavors, per exemple, recursos per a dones, recursos d'acollida, residencials, a veure, fan falta, és a dir, podem treure moltes dones, i acompanyar-les però necessiten un lloc on viure, necessiten uns mínims ingressos per sostenir-se. És a dir, no és tan simple com sortir i espavila't, no, es necessita feina, es necessita que les persones que surten i no tenen permís de residència ni de treball... de què viuen? No pots posar en risc a les persones. Llavors treballar a medi obert penso que és la manera d'acabar el compliment i és la manera d'ajudar realment in situ i veure amb què s'han d'enfrontar i acompanyar-les dins la dificultat. Però clar, ha d'haver-hi uns mínims [...] ha d'estar molt ben sostingut" (P10, Treballadora social)

En cap cas aquest model, pressuposa que l'usuari serà un receptor passiu de l'ajuda, sinó que serà el propi usuari qui haurà de prendre les decisions i gestionar el procés de reinserció, però comptarà amb l'ajuda del supervisor.

"Jo intento no ser, no donar massa consells, ni vull ser model de res. Intento més... amb la conversa, i amb la conversa que puguis tenir, ajudar a la persona a anar desxifrant i anar arribant a decisions, amb la reflexió. És evident que jo amb la reflexió que pugui fer i quan parlem, Jo estic donant idees, observacions, fer comentaris, observacions de coses..." (P10, Treballadora social)

Aquest suport estarà condicionat a que la persona l'accepti, i d'aquí possiblement la importància abans assenyalada per part dels professionals d'establir una bona aliança de treball entre el supervisor i l'usuari.

Aquest procés de suport, no només reduirà les tensions, sinó que a més podrà aconseguir que la persona assumeixi una rutina laboral que també incrementarà el seus vincles socials, i que podrà evitar el retorn a la delinqüència.

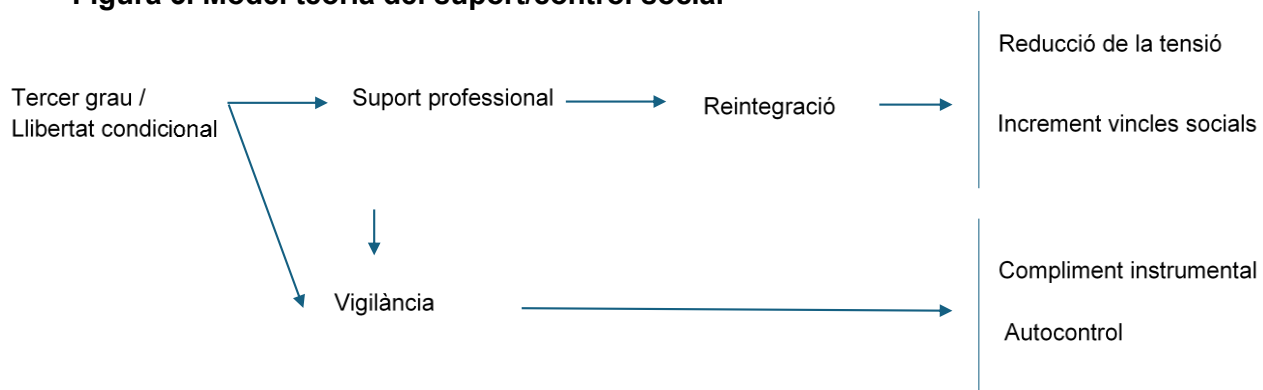
"Sí, que la persona esté trabajando, porque la verdad es que estructura, siempre estructura mucho el trabajo, proporciona medios económicos y eso es yo diría aquí una buena garantía de éxito" (P7, Treballadora social)

Si l'usuari pateix una problemàtica de consum de drogues, aquesta explicació sobre l'impacte del tercer grau i de la llibertat condicional s'ha de complementar amb la teoria de l'elecció racional (que explicarà el compliment per evitar les sancions) o la teoria de l'autocontrol, que portarà a l'usuari a evitar situacions perilloses.

"El otro día, un chico me decía: "yo todo el tiempo que estuve en prisión, tres años, no consumí nada, nada. Salí de permiso y nada. Salí en abierto y tengo una relación con una chica y la chica toma y pienso, por una no pasa nada". Y hace un consumo. Y él mismo reconoce que si no hubiese estado en medio abierto, "yo me habría vuelto a enganchar de manera definitiva, pero en tercer grado hay controles que hacen que te contengas" (P7, Treballadora social)

Aquest segon model teòric es pot representar de la següent manera.

Figura 3. Model teoria del suport/control social

6. Discussió i conclusions

Aquesta recerca està orientada a entendre les raons per les que el tercer grau i la llibertat condicional poden ser un punt d'inflexió en la vida de les persones. Els resultats obtinguts permeten contrastar les hipòtesis plantejades.

a) Inserció laboral i vincles socials

El primer punt d'inflexió que creiem que podria influir en aquesta capacitat dels mecanismes de transició esglaonada per reduir la reincidència era el fet que durant el tercer grau i la llibertat condicional s'aconseguís la inserció laboral de la persona. Tal com expliquen Sampson i Laub (1993), el vincle laboral és un factor inhibidor de la delinqüència, ja que té capacitat de generar afecció a l'empleador, a qui no es voldrà defraudar, perquè elevarà el cost del delictes, ja que la persona podria perdre la feina. A més, la persona desenvoluparà rutines de vida que fan més difícils la delinqüència i finament ajudarà a desenvolupar una identitat prosocial, basada en el rol de treballador.

Aquesta teoria ha trobat una àmplia confirmació en la recerca. Pel que fa als usuaris, el suport rebut pels professionals per aconseguir feina -a partir principalment de les derivacions al CIRE- és valorat com un aspecte positiu del tercer grau i inclús es valora positivament la vigilància que s'exercita sobre la presència en el lloc de treball. Els usuaris també al·ludeixen als mecanismes propis de la teoria del control i, en particular, a l'establiment de rutines de vida convencionals, que ajuden a estar allunyat de la vida delictiva. A més, dels mecanismes propis de la teoria del control, el suport per aconseguir o per mantenir-se en la feina és també valorat pels usuaris com una forma de reduir la tensió del retorn, fent possible una estratègia lícita d'afrontament. Per tant, trobaríem que el suport que reben els usuaris per aconseguir o mantenir feina explica el seu impacte en la reincidència no només pel funcionament de la teoria del control sinó també pels de la teoria del suport social.

Pel que fa als professionals, com hem vist, apareixen dues teories que explicarien que el tercer grau i la llibertat condicional fossin un punt d'inflexió en la vida dels usuaris: la teoria de la transformació cognitiva i una integració entre les teories del control i del suport. En les dues teories, el factor de la inserció laboral juga un rol essencial. En la primera teoria, perquè, una vegada que

existeix motivació al canvi, la inserció laboral operaria com a principal factor de que la persona desenvolupés rutines convencionals que l'allunyarien del delicte. En la segona teoria defensada pels professionals -la integració de la teoria del suport i de la teoria del control- la inserció laboral explicaria el desistiment de la delinqüència, tant per la reducció de la tensió, com per l'adquisició de rutines convencionals.

En definitiva, la inserció laboral quedaria confirmada en aquesta recerca com un factor que pot explicar els efectes positius del tercer grau i de la llibertat condicional en el desistiment de la delinqüència. És possible que els seus efectes positius no només s'expliquin en el marc de la teoria del control, sinó que també la teoria de la transformació cognitiva i la teoria del suport social aportin capacitat explicativa.

b) Suport professional i transformació cognitiva

La nostra segona hipòtesi és que l'actuació del professional orientada en els principis de la supervisió efectiva (*Core Correctional Practice*) (Dowden i Andrews, 2004) pot aconseguir que la persona desenvolupi una identitat prosocial. Els principis de la intervenció efectiva consisteixen en que el professional ha de fer un ús efectiu de l'autoritat, ha d'actuar com a model i reforç de la conducta prosocial, ha d'ajudar a la resolució de problemes vinculats a la delinqüència, ha d'usar de manera eficaç els recursos comunitaris i ha d'establir una relació de qualitat amb l'usuari. Partim de que, gràcies a que els professionals segueixen aquests principis en el marc de la supervisió en tercer grau i llibertat condicional, es desenvolupen processos d'aprenentatge (per reforç o per modelatge) en què l'usuari afronta els factors que el van portar a la delinqüència i desenvolupa habilitats prosocials d'afrontament de situacions de tensió i per tant es preveu la reincidència.

No hem trobat en les entrevistes als usuaris i als professionals molta evidència de la existència d'aquest punt d'inflexió. Pel que fa als usuaris, si bé destaquen molt el paper dels professionals i el fet que, en general, compleixen de manera adequada a aquests principis, no assenyalen que el seu procés de desistiment es vinculi a aquesta transformació cognitiva desenvolupada en el marc del

tercer grau i de la llibertat condicional. Més aviat el que indiquen, és que aquesta aliança de treball amb el supervisor els ha ajudat a complir les obligacions del règim obert i, d'una altra banda, que aquest vincle que han establert amb el supervisor els ha permès obrir-se a ells i aconseguir que els ajudessin a resoldre els problemes de reinserció. Per tant, des del punt de vista dels usuaris l'aliança de treball amb el supervisor és principalment un mitjà per complir amb les obligacions de la mesura i per assolir els objectius d'inserció laboral al que ens hem referit en l'anterior epígraf.

Dins dels professionals apareix més valoració positiva de la teoria de la transformació cognitiva però el problema és que veuen que la transformació cognitiva precedeix a la intervenció en tercer grau i llibertat condicional, és a dir que s'hauria produït en el període de presó. És cert que també assenyalen que en el marc del tercer grau i de la llibertat condicional es procedeix a reforçar aquesta identitat prosocial -i en particular reforçar l'autoeficàcia de l'usuari per tenir èxit en la seva reinserció- però el fet que percebin que la transformació cognitiva pot ja haver-se produït en el període de presó dificulta potser que identifiquin el període de tercer grau i de llibertat condicional com un espai per treballar la transformació cognitiva dels usuaris.

c) Suport familiar i comunitari durant la supervisió i reducció de la tensió i retorn

La teoria del suport social destaca que el desistiment de la delinqüència es deu a que el suport que rebem de la família, de la comunitat i dels professionals pot moderar la tensió que suposa sortir de la presó i reincorporar-se a la vida social. Un segon mecanisme que ha estat destacat és que quan la persona rep aquest suport, desenvolupa un sentiment de deure moral de compensació, que es materialitza en el desig de canvi. La nostra hipòtesi explicativa és que el tercer grau i la llibertat condicional podrien servir per fomentar el vincle dels usuaris amb les seves famílies i amb la comunitat i que d'aquesta manera les famílies i la comunitat ajudarien als usuaris a reduir la tensió i, d'una altra banda, fomentarien un desig de retorn dels usuaris a les famílies, que explicaria el desistiment.

Pel que fa a les entrevistes amb els usuaris, no sembla haver-hi molta presència d'aquest mecanisme. És cert que alguns usuaris reporten com una causa del seu desistiment la seva voluntat de compensar a la família pel suport rebut, però aquest procés s'hauria desenvolupat prèviament a l'arribada a presó i no sembla vinculat a la supervisió durant el tercer grau.

Pel que fa als professionals, es cert que aconseguir que la família comparteixi els objectius de la supervisió, almenys quan els usuaris conviuen amb ella, és un objectiu de la intervenció, tal com hem vist en l'epígraf vinculat als professionals. També és cert que el fet que la família s'involucri en el procés de supervisió implica un acolliment que segurament reduirà la tensió existent a la sortida, i inclús pot afavorir el desenvolupament d'aquest mecanisme de compensació. No obstant, els professionals que destaquen la importància d'aquest factor no el situen com la base principal del desistiment, sinó que donen més importància al factor de la inserció laboral.

d) Vigilància i autocontrol

Finalment el quart punt d'inflexió que creiem que podria explicar l'impacte positiu del pas pel tercer grau i la llibertat condicional en el desistiment és que gràcies a la vigilància a la que se'l sotmet desenvolupés unes habilitats d'autocontrol que expliquessin el seu desistiment.

En la recerca hem explorat si aquest mecanisme apareix en els discursos dels usuaris i dels professionals i els resultats són bastant positius, en particular per entendre l'impacte positiu del tercer grau i de la llibertat condicional en les persones consumidores de drogues i alcohol, que apareix relacionat amb el delicte.

En els discursos tant dels usuaris com dels professionals, que són molt uniformes en aquest punt, es posa de manifest que les mesures de vigilància -i en particular els controls de drogues i alcohol- contribueixen a que es compleixi amb la mesura. Apareixen dos mecanismes per explicar l'impacte de la vigilància. D'una banda fomenta el compliment instrumental: les persones eviten consumir per evitar les conseqüències negatives (revisions del nivell del SAM, possibles regressions en casos més greus) o per aconseguir nous beneficis (millora en el SAM, accés a la llibertat condicional). D'una altra

banda, també apareix el que Shapland i Bottoms (2011) han anomenat el control diacrònic, en que els usuaris han evitat situacions de risc, per evitar caure en la temptació de consumir drogues, que haguessin pogut conduir a una recaiguda en el delicte. Aquesta recerca confirma per tant, que, en particular, respecte del consum de drogues i alcohol, la vigilància que s'executa durant el tercer grau i durant la llibertat condicional, és un punt d'inflexió que pot explicar l'impacte positiu del tercer grau i de la llibertat condicional en el desistiment delictiu.

Amb tot l'exposat, es poden extreure les següents conclusions:

1) El tercer grau i la llibertat condicional són oportunitats de compliment en llibertat pels interns en què conviuen diversos estils de supervisió per part dels professionals (objectiu específic 1)

Tant els usuaris com els professionals descriuen el tercer grau i la llibertat condicional com la possibilitat de complir la condemna en llibertat. Així, malgrat reconeixen que el règim de vida, sobretot del tercer grau, és exigent i requereix d'un elevat compromís de la persona amb el seu compliment, destaquen que el fet de complir l'última part de la condemna en aquestes modalitats ofereix la possibilitat de portar una vida normalitzada i permet adaptar-se poc a poc a la vida en llibertat.

Un dels punts clau en la descripció del tercer grau d'usuaris i professionals és l'estil de supervisió. En aquest punt, els discursos dels dos col·lectius mostren dos estils de supervisió diferenciats: un més centrat en el compliment de la condemna i un altre estil més vinculat a la idea d'acompanyament. Ambdós estils de supervisió semblen seguir la filosofia del model del *Core Correctional Practice* ja que en ambdós els professionals tracten de fer un ús legítim de l'autoritat, reforçar la conducta prosocial, ajudar en la solució de problemes i orientar l'ús de recursos comunitaris. La diferència entre un i altre model la trobem, precisament, en l'última dimensió del CCP: la relació de qualitat. En el primer estil, on el tècnic actua com un professional de la supervisió, establir aquesta relació de qualitat no sembla tan rellevant com en el segon estil en el qual el professional tendeix a actuar més com un tutor.

2) La inserció laboral i la vigilància constitueixen els elements clau per explicar perquè el tercer grau esdevé un punt d'inflexió en les trajectòries de les persones internes (objectiu específic 2)

Els discursos dels usuaris i dels professionals posen de manifest que en les trajectòries en que el tercer grau esdevé un punt d'inflexió semblen fonamentals dos elements: el suport social per la inserció laboral i la vigilància com a mecanisme que afavoreix el compliment de les regles de la pena.

El suport social esdevé rellevant en el procés de supervisió, degut a que ofereix la possibilitat de rebre suport instrumental (per trobar feina o abandonar el consum de drogues, per exemple), que afavoreix que la persona adopti rutines prosocials, un compromís amb el manteniment de la feina i una identitat prosocial que l'inhibeixen a tornar a delinquir.

Pel que fa la vigilància, és un element que intervé en el procés de reinserció com a generador de compliment instrumental i d'autocontrol. En altres paraules, la vigilància que comporten el compliment en tercer grau i llibertat condicional comporta que les persones no incompleixin les regles per evitar conseqüències negatives o arribar a ser regressats, i adoptin estratègies d'autocontrol per no posar-se en situacions de risc.

Amb tot això, doncs, sembla que els mecanismes que poden estar contribuint en que el tercer grau i la llibertat condicional impactin positivament en les trajectòries dels usuaris són els vincles socials, principalment els laborals, generats gràcies al suport rebut durant el compliment de la mesura i el compliment instrumental i l'autocontrol generat gràcies a la vigilància que implica el compliment en règim obert.

3) El tercer grau i la llibertat condicional tenen un impacte positiu en les trajectòries de les persones perquè les pràctiques de supervisió s'enfoquen a la inserció laboral, la vigilància i la construcció d'una aliança de treball (objectiu 3)

Un dels aspectes més compartits en els discursos de les persones entrevistades és la importància de la inserció laboral per aconseguir la reinserció social. Per aquest motiu, la tasca dels professionals es centra molt

en aquest àmbit ja que la inserció professional, a més de generar un sentiment d'autoeficàcia, genera rutines prosocials que dificulten la comissió d'actes delictius i, alhora, redueix la tensió que suposa viure en llibertat ja que permet obtenir mitjans econòmics per viure.

En segon lloc, la vigilància exercida pels professionals també resulta clau en les trajectòries dels usuaris i, encara més, en aquells amb una problemàtica de drogues. La vigilància exercida a través de la supervisió professional i tots els mecanismes de control al seu abast afavoreixen no només el compliment instrumental de la mesura per evitar ser sancionat o regressat sinó també, com s'esmentava en el punt anterior, autocontrol. D'acord amb aquesta idea sembla, per tant, que el tercer grau i la llibertat condicional tenen un impacte positiu en la reinserció de les persones perquè durant el temps que dura el compliment es vigila que els usuaris es comportin de manera normativa mentre ells s'adapten a la vida en llibertat i aprenen estratègies per "auto-vigilar-se" (autocontrol).

Finalment, el tercer grau i la llibertat condicional tenen un impacte positiu en les trajectòries dels usuaris quan l'estil de supervisió s'acosta a la filosofia del CCP. Així, malgrat existeixen diversitat d'estils de supervisió, els discursos dels usuaris destaquen positivament que l'actuació dels professionals vagi més enllà únicament del control i s'esforcin per construir una aliança de treball que els ajudi a complir la mesura però també a reinsertar-se a tots els nivells.

7. Propostes de millora

Sobre la base dels resultats obtinguts, plantegem tres propostes que creiem que haurien de contribuir a ampliar el rol que té el tercer grau i la llibertat condicional en l'assoliment de la reinserció.

1) Definir el rol del professional en clau de suport

Si bé aquesta recerca no ha aconseguit confirmar que l'actuació del professional inspirada en els principis de la supervisió efectiva (*Core Correctional Practice*) és en si mateixa la que genera la transformació cognitiva de la persona supervisada, el que sí ha confirmat és que els dos mecanismes causals que vinculen el tercer grau i la llibertat condicional amb la reinserció -la inserció laboral i la vigilància- s'activen gracies a què el professional actua com un mecanismes de suport per la persona supervisada. Aquest suport es manifesta de diverses maneres: a partir de la vinculació de persones amb altres professionals o amb institucions que facilitaran la inserció laboral o a partir del control que exercita sobre el compliment de les condicions de la supervisió.

En aquesta recerca la vigilància no apareix com una pràctica contradictòria amb el suport, sinó que, en general, tant les persones en règim obert o llibertat condicional com els professionals, aprecien el control que exercita el professional com una pràctica que és positiva per la seva reinserció. Des d'aquest punt de vista, el que proposem és que es formi els professionals sobre la base que el suport és la base del seu acompanyament i que és important que estableixi una aliança de treball amb la persona supervisada en la que aquesta assumeixi que, tant quan el professional ajuda per la inserció laboral com quan controla el compliment de les condicions de la mesura, està prestant un suport per la seva reinserció.

2) Reforçar la inserció laboral com a un element clau de l'acompanyament

Aquesta recerca ha mostrat que un dels dos mecanismes principals que explica el caràcter de punt d'inflexió del règim obert i de la llibertat condicional en la reinserció és el rol que compleix el supervisor en aconseguir la inserció laboral de la persona durant aquest període. La inserció laboral s'ha demostrat efectiva

en coherència amb la teoria del control, no només pel compromís que suposa mantenir la feina sinó també per la creació de rutines convencionals de vida que implica i que eviten l'apropament a espais, persones o situacions de risc de reincidència. A més, també hem observat que la inserció laboral contribueix a la reinserció pel mecanisme, propi de la teoria del suport, relatiu a la reducció de la tensió que d'existir podria ser afrontada amb la delinqüència.

En conseqüència, la nostra proposta consisteix en dedicar el màxim de recursos possibles a aquesta tasca ja que sembla clar que la inserció laboral dona una motivació forta per no reincidir, disminueix la pressió a la delinqüència i estructura les rutines personals.

3) Reforçar la vigilància, en particular amb persones amb més necessitats criminògenes

La recerca ha mostrat la importància de la vigilància que presta el supervisor perquè la persona en règim obert i llibertat condicional compleixi amb les condicions del règim obert. La persona en règim obert i en llibertat condicional ha de complir unes pautes de vida -assistència al treball, abstinència de consum d'alcohol i drogues, residència i permanència en determinat lloc i localitat, compliment de les cites amb els supervisors, entre altres- que són sense dubte feixugues, però que s'ha mostrat que són importants per evitar recaigudes en el delictes. Sembla clar que les persones en règim obert i llibertat condicional tenen com a motivació primera per complir amb les regles l'evitació de regressions en el règim de vida o regressions de grau però, en general, també perceben la importància d'aquesta vigilància per tal de complir positivament el seu pla de reinserció i, en conseqüència, adopten estratègies d'autocontrol per tal d'evitar situacions que els podria portar a incomplir-les. Aquesta percepció és general, però s'adverteix de manera més clara en aquelles persones que tenen problemes de consum de drogues i d'alcohol i que manifesten que sense la vigilància a la que se'ls sotmet seria molt difícil que mantinguessin l'abstinència de consum. El fet que aquesta recerca no hagi percebut un rebuig a aquesta supervisió s'explica tant per la importància que les persones donen a aquest control com al fet que el sistema actuï de manera progressiva davant dels incompliments, deixant la regressió de grau com última

ràtio i ajudant a la persona a solucionar les seves necessitats criminògenes en casos d'incompliment.

Sobre aquesta base, volem plantejar com a proposta la importància de mantenir aquesta vigilància sobre el compliment de les condicions del règim obert i de la llibertat condicional. Com s'ha comentat anteriorment, els professionals han de considerar que la seva tasca d'acompanyament té dues dimensions molt rellevants: la de fomentar la inserció laboral i la de que la persona compleixi amb les condicions de la supervisió i aquesta segona dimensió sembla igual de important que la primera.

8. Referències

Bernuz, M. J., Fernández-Molina, E. i Pérez, F. (2009). Educar y controlar: la intervención comunitaria en la justicia de menores. *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*, 11, 1-28.

Blay, E., Cid, J. i Murillo, C. (2018). Breach procedure, revocation and recall in Spain. A: M. Boone i N. Maguire (Eds.), *The Enforcement of Offender Supervision in Europe. Understanding Breach Processes*. Routledge.

Bottoms, A. i Shapland, J. (2016). Learning to desist in early adulthood: The Sheffield Desistance Study. A J. Shapland, A. Bottoms, i S. Farrall, *Global Perspectives on Desistance* (pp. 99-125). Routledge

Capdevila, M. (Coord) (2023). *Taxa de reincidència penitenciària 2020*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

[https://cejfe.gencat.cat/web/.content/home/recerca/cataleg/crono/2023/taxa-reincidencia-penitenciaria/Taxa de reincidencia penitenciaria 2020 CAT acc v3.pdf](https://cejfe.gencat.cat/web/.content/home/recerca/cataleg/crono/2023/taxa-reincidencia-penitenciaria/Taxa_de_reincidencia_penitenciaria_2020_CAT_acc_v3.pdf)

Chouhy, C., Cullen, F. i Lee, H. (2020). A social support theory of desistance. *Journal of Developmental and Life Course Criminology*, 6(2), 204-223.

<https://doi.org/10.1007/s40865-020-00146-4>

Cid, J. (2021a). Teorías del desistimiento. ¿Un nuevo marco para el ideal rehabilitador? *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*, 23, 1- 25.

Cid, J. (2021b). La reinserción postpenitenciaria en Espagioña. El camino hacia la universalidad. *Cuadernos de Política Criminal*, 134, 195-229.

Cid, J. i Ibàñez, A (2019). Prisoner resettlement in Spain – Good practices for early-released prisoners and prisoners lost in transition that fully serve their sentence. A I. Pruin, F. Dünkel, A. Stoorgard i J. Weber (Eds). *Prisoner resettlement in Europe*. Routledge.

Cid, J. i Martí, J. (2011). *El procés de desistiment de las personas empresonades: obstacles i suports*. Centre d'Estudis Jurídics Formació Especialitzada.

https://repositori.justicia.gencat.cat/bitstream/handle/20.500.14226/132/SC_3_175_11_cat.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Cid, J. i Martí, J. (2012). Turning points and returning points. Understanding the role of family ties in the process of desistance. *European Journal of Criminology* 9(6), 603-620. <https://doi.org/10.1177/1477370812453102>

Cid, J. i Martí, J. (2017). Imprisonment, social support, and desistance: A theoretical approach to pathways of desistance and persistence for imprisoned men. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61(13), 1433-1454. <https://doi.org/10.1177/0306624X15623988>

Cid, J. i Martí, J. (2022). Imprisonment or release. What is more relevant to prevent recidivism? Comunicació presentada a 22nd Annual Conference of the European Society of Criminology, Málaga, 22 setembre 2022.

Cid, J. i Tébar, B. (2010). Delincuentes de alto riesgo y libertad condicional. *Revista Española de Investigación Criminológica*, 8, 1–23. <https://doi.org/10.46381/reic.v8i0.53>

Cid, J., De la Encarnación, E., Pedrosa, A., i Ibàñez, A. (2019). *La família com a catalitzadora del procés de desistiment i reincidència*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. <https://repositori.justicia.gencat.cat/handle/20.500.14226/357?locale-attribute=es>

Cid, J., Meléndez, A., Busquets, C., Navarro, C., Xufré, J., El Kabiri, I., Ramírez, T., Pedrosa, A., i Martí, J. (2024). ¿Es el estilo de supervisión relevante para la efectividad de la pena de trabajo en beneficio de la comunidad?. *Revista Española de Investigación Criminológica*, 22(1), 1-21. <https://doi.org/10.46381/reic.v22i1.874>

Cid, J., Pedrosa, A. i Navarro, C. (2020). La experiencia del encarcelamiento en España. *Revista de Derecho Penal y Criminología*, 24, 168-171

Cullen, F. (1994). Social support as an organizing concept for criminology: Presidential address to the academy of criminal justice sciences. *Justice Quarterly*, 11(4), 527-559. <https://doi.org/10.1080/07418829400092421>

Dowden, C., i Andrews, D. A. (2004). The importance of staff practice in delivering effective correctional treatment: A meta-analytic review of core correctional practice. *International Journal of Offender Therapy and comparative criminology*, 48(2), 203-214. <https://doi.org/10.1177/0306624X03257765>

García-Borés, P., Font, N., Fernández, C., Escurriol, R., Roig, A., Leyton, H., Moreno, M., Bodelón, E., Zangirolami, M., Lazo, G. N., Simarro, N., Cano, F., Rodríguez, R., i González, A. M. (2006). *La cárcel en el entorno familiar: Estudio de las repercusiones del encarcelamiento sobre las familias: problemáticas y necesidades*. Ajuntament de Barcelona.

Giordano P., Schroeder, R. i Cernkovich S. (2007). Emotions and crime over the life course: A neo-meadian perspective on criminal continuity and change.

American Journal of Sociology, 112(6), 1603-1661.

<https://doi.org/10.1086/512710>

Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., i Rudolph, J. L. (2002). Gender, crime, and desistance: toward a theory of cognitive transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), 990–1064. <https://doi.org/10.1086/343191>

Ibàñez, A., i Pedrosa, A. (2018). El paper de las familias en la reinserció de les persones que surten de la presó. *Centre de Estudis Jurídics i Formació Especialitzada*. <https://recercat.cat/handle/2072/363080>

Jonson, C. i Cullen, F. (2015). Prisoner reentry programs. *Crime and Justice*. 44, 517-568.

Kennealy, P., Skeem, J., Manchack, S. i Louden, J. (2012). Firm, fair, and caring officer-offender relationship protect against supervision failure. *Law and Human Behaviour*, 36(6), 496-505. <https://doi.org/10.1037/h0093935>

Luque, E.; Ferrer, M. i Capdevila, M. (2005). *La reincidència penitenciària a Catalunya*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. <http://cejfe.gencat.cat/ca/recerca/catalog/crono/2004/reincidencia-penitenciaria/>

Martí, M. (2018). La experiència del cumplimiento en libertad en prisiones abiertas. A: *Un pie en la calle y otro en prisión: el cumplimiento de la pena en semilibertad en prisiones abiertas* (pp. 179-228) [Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra] <https://www.tdx.cat/handle/10803/664887#page=1>

Maruna, S. (2016). Desistance and restorative justice: it's now or never. *Restorative Justice: An International Journal*, 3(4), 289–301. <https://doi.org/10.1080/20504721.2016.1243853>

Maruna, S. i Farrall, S. (2004). Desistance from crime: a theoretical reformulation. *Kölner Zeitschrift für Sociologie*, 43, 171-194.

McNeill, F. (2019). Resettlement, reintegration and desistance in Europe. A F. Dünkel, F., I. Pruin, A. Storgaard, i J. Weber (Eds.). *Prisoner resettlement in Europe*. Routledge.

Nagin, D.; Cullen, F. i Jonson, C. L. (2009). Imprisonment and reoffending. *Crime and Justice*, 38(1), 115-200.

Raynor, P., Ugwudike, P. i Vanstone, M. (2014). The impact of skills in probation work: a reconviction study. *Criminology and Criminal Justice*, 14(2), 235-249. <https://doi.org/10.1177/1748895813494869>

Sampson, R. i Laub, J. (1993). *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Harvard University Press.

Shapland, J. i Bottoms, A. (2011). Reflections on social values, offending and desistance among young adult recidivists. *Punishment & Society*, 13(3), 256–282. <https://doi.org/10.1177/1462474511404334>

Trotter, C. (1996). The impact of different supervision practices in community corrections: cause for optimism. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 29(1), 29-45. <https://doi.org/10.1177/000486589602900103>

Vallés, M. (1999). *Técnicas cualitativas de investigación social. Reflexión metodológica y práctica profesional*. Síntesis.

9. Annexos

Annex 1. Fitxa recollida de dades de la mostra

Dades professional

Nom i Cognoms	
Centre	
Rol professional	
Correu electrònic	

Dades persones condemnades

***Nota preliminar:** Cada professional ha de seleccionar 3 casos que estigui supervisant en l'actualitat. Han de ser interns que estiguin en tercer grau o en llibertat condicional, que prèviament hagin estat en segon grau i que hagin passat un mínim de 6 mesos en tercer grau. Tots han de ser casos d'èxit o de bona evolució. La selecció dels casos ha de ser amb els següents criteris:

- Perfil A: primera entrada a presó abans de 25 anys, amics delinqüents, problemàtica de drogues
- Perfil B: un dels factors del perfil A
- Perfil C: cap dels factors del perfil A

PERFIL A
Nom i Cognoms
Característiques del perfil que compleix (El primer criteri -primera entrada a presó abans dels 25 anys- es pot obtenir del SIPC; el segon del RisCanvi (Ítem 25, Amistats criminals/delinquents) i el tercer també del RisCanvi (Ítem 30 i 31: abús de consum de drogues o alcohol).
Causa del compliment (Motiu i temps de condemna)
Temps en tercer grau o llibertat condicional per la condemna actual (Dies que fa que la persona compleix condemna en 3r Grau i LC fins el 30/04/2023)
Temps fins la llibertat definitiva (Dies que falten fins la data de LD a dia 30/04/2023)
Temps de supervisió (Dies que han passat des de la primera entrevista entre el professional i la persona condemnada)

PERFIL B
Nom i Cognoms
Característiques del perfil que compleix (El primer criteri -primera entrada a presó abans dels 25 anys- es por obtenir del SIPC; el segon del RisCanvi (Ítem 25, Amistats criminals/delinqüents) i el tercer també del RisCanvi (Ítem 30 i 31: abús de consum de drogues o alcohol).
Causa del compliment (Motiu i temps de condemna)
Temps en tercer grau o llibertat condicional per la condemna actual (Dies que fa que la persona compleix condemna en 3r Grau i LC fins el 30/04/2023)
Temps fins la llibertat definitiva (Dies que falten fins la data de LD a dia 30/04/2023)
Temps de supervisió (Dies que han passat des de la primera entrevista entre el professional i la persona condemnada)

PERFIL C
Nom i Cognoms
Causa del compliment (Motiu i temps de condemna)
Temps en tercer grau o llibertat condicional per la condemna actual (Dies que fa que la persona compleix condemna en 3r Grau i LC fins el 30/04/2023)
Temps fins la llibertat definitiva (Dies que falten fins la data de LD a dia 30/04/2023)
Temps de supervisió (Dies que han passat des de la primera entrevista entre el professional i la persona condemnada)

Annex 2. Fitxa post entrevista participants

DADES ENTREVISTA

Codi		Entrevistador/a	
Data entrevista		Lloc entrevista	

DADES PARTICIPANT

Perfil		Nom i Cognoms	
Centre		Professional	
Característiques	☐ Primera entrada a presó abans dels 25 anys ☐ Amics delinqüents ☐ Problemes amb les drogues		
Causa		Condemna	
Temps en regim obert o LC			
Temps de supervisió professional			
Data LD			

Sociodemogràfiques

Sexe		Nacionalitat	
Data naixement		Estat	

BLOC A. SITUACIÓ ACTUAL I TRAJECTÒRIA

SITUACIÓ ACTUAL

Valoració global sobre el context de la persona

Residència i convivència

Relacions familiars

Àmbit laboral

Oci i amistats

Salut/ Drogues

Serveis públics i xarxa comunitària

TRAJECTÒRIA

Valoració global sobre la trajectòria delictiva i penitenciària de la persona

Primera entrada a presó

Compliment condemna actual

Pas per presó (causa, règim, permisos, sortides, programes, activitats, visites, relació amb altres interns i amb funcionaris, etc.)

BLOC B. COMPLIMENT EN RÈGIM OBERT

COMPLIMENT

Valoració global sobre el compliment en règim obert

Temps en 3r grau i llibertat condicional

Situació laboral

Situació familiar

RELACIÓ AMB EL SUPERVISOR

Valoració global sobre la relació amb el supervisor

Funcions del supervisor

Interès i exercici de la supervisió

BLOC C. IMPACTE DE LA SUPERVISIÓ EN LA REINSERCIÓ

IMPACTE SUPERVISIÓ

Valoració global sobre l'impacte de la supervisió

Canvis derivats del règim obert

Elements positius del compliment de la part final de la condemna en règim obert

Annex 3. Fitxa post entrevista professionals

DADES ENTREVISTA

Codi		Entrevistador/a	
Data entrevista		Lloc entrevista	

DADES PROFESSIONAL

Nom i Cognoms	
Centre	
Anys com a supervisor/a	

Sociodemogràfiques

Sexe	
Edat	
Nacionalitat	

Altres

--

BLOC A. FUNCIONAMENT DEL RÈGIM OBERT

RÈGIM OBERT

Definició

Normes de comportament

FUNCIONAMENT

Etapas

Derivació dels casos

Informació prèvia

Professionals que intervenen

Rol dels professionals

Referents

BLOC B. PROCÉS DE SUPERVISIÓ

ROL

Tasques

Relació amb les persones supervisades

SUPERVISIÓ

Pla de treball

Entrevista inicial

Incidències i incompliments

Reforç i suport

Modelatge

Relació amb agents de la comunitat (famílies, empleadors)

Ràtios

BLOC C. IMPACTE DE LA SUPERVISIÓ EN LA REINSERCIÓ

IMPACTE SUPERVISIÓ

Valoració global sobre l'impacte de la supervisió

Canvis derivats del règim obert

Elements positius del compliment de la part final de la condemna en règim obert

Annex 4. Guió entrevista usuari

BLOC A. SITUACIÓ ACTUAL I TRAJECTÒRIA

Per començar, m'agradaria que em parlessis breument de com és la teva vida actualment. Com has arribat fins aquí?

- Quant de temps fa que compleixes condemna en tercer grau i com has viscut aquests mesos?
- Com valores el teu pas per presó? Podries explicar breument com vas viure la teva condemna (causa, règim, permisos, sortides, programes, activitats, visites, relació amb altres interns i amb funcionaris, etc.)?

BLOC B. COMPLIMENT EN RÈGIM OBERT

Actualment et trobes complint el final de la teva condemna en tercer grau. Em podries explicar breument com és la teva vida en tercer grau?

- Com és la teva situació laboral?
- Quina és la teva relació amb la família?

Em podries explicar com és la relació amb el teu supervisor?

- Com definiries la feina que fa el teu supervisor amb tu?
- Creus que es preocupa per la teva vida?
- En quina mesura et sents controlat o vigilat per ell/a?

BLOC C. IMPACTE DE LA SUPERVISIÓ EN LA REINSERCIÓ

Ara que ja fa uns mesos que estàs en tercer grau i et trobes a la part final de la condemna, consideres que la teva vida ha canviat respecte abans d'entrar a presó?

- Com ha canviat la teva vida en aquest temps?
- En què creus que t'ha ajudat estar en tercer grau?

Annex 5. Guió entrevista professional

BLOC A. FUNCIONAMENT DEL RÈGIM OBERT

Per començar l'entrevista, m'agradaria que em parlessis del funcionament del tercer grau/ llibertat condicional. Què és el règim obert i com funciona?

- Com us arriben els casos? De quina informació disposaves inicialment per poder realitzar la supervisió del cas (fins a quin punt és rellevant el traspàs d'informació amb els CPs)? Com es fa el traspàs d'informació des del CP? Prens en compte aquesta informació o parteixes de zero amb l'intern?
- Quines etapes té el règim obert (acollida, supervisió, regressió, tancament, derivació)?
- Quines normes han de complir els interns per mantenir el 3G o la LC?
- Quins professionals intervenen en tot el procés? Quin és el rol de cadascú?
- Com s'assigna el referent/tutor en cada cas? Quin paper juga aquest professional?

BLOC B. EL PROCÉS DE SUPERVISIÓ EN RÈGIM OBERT

Ara que ja m'has explicat com funciona el sistema, m'agradaria que m'expliquessis concretament quin és el teu rol com a professional i què implica supervisar un intern en règim obert.

- Com desenvolupes l'acompanyament? Quines tasques desenvolupes en el teu dia a dia?
- Quin tipus de relació estableixes amb les persones supervisades (tutor, supervisor...)
- Com defineixes el pla de treball de cada intern? Quina informació tens en compte? Existeix relació amb el PIT dels interns a presó?
- Com abordes l'entrevista inicial?
- Com gestionen les incidències o els incompliments?
- Com abordes els progressos dels interns (reforç, suport)?
- En quina mesura creus que el professional ha de ser un model de comportament?
- Quin tipus de relació tens amb persones de la comunitat que poden estar influint en el procés de reinserció de les persones que supervises (famílies, empleadors, entitats...)? Com gestionen el tema de la inserció laboral i el vincle comunitari?

- Com consideres que afecten les ràtios de casos que teniu assignats al seguiment dels mateixos?

BLOC C. IMPACTE DE LA SUPERVISIÓ EN LA REINSERCIÓ

Consideres que el compliment del final de la condemna en règim obert afavoreix el procés de reinserció de les persones? En quin sentit?

Quins elements del compliment del final de la condemna en tercer grau/ LC consideres que estan afavorint aquest procés de reinserció en aquest cas?

- Quin creus són els punts d'inflexió?
- Com creus que influeix en les seves vides el fet d'estar en 3G o LC?
- Com creus que serà el futur de les persones que vas seleccionar per participar en aquesta recerca?

Annex 6. Consentiment informat usuaris

En los últimos años, el grupo de investigación en “Desistimiento del Delito y Políticas de reinserción” de la Universidad Autónoma de Barcelona ha centrado su línea de investigación en el papel de la supervisión en libertad en la rehabilitación y reinserción de las personas que salen de prisión.

La investigación actual, desarrollada por el Prof. Dr. Josep Cid y la investigadora en formación, Esther De la Encarnación, tiene como objetivo explorar los mecanismos que pueden explicar que el paso por el tercer grado o la libertad condicional sea un punto de inflexión en la vida de las personas que han cumplido una condena de prisión.

Para llevar a cabo esta investigación se solicita la cooperación de una muestra de 30 personas (hombres y mujeres) que hayan cumplido la mayor parte de su condena de prisión en segundo grado y actualmente se encuentren cumpliendo la última parte (mínimo 6 meses) en libertad condicional o tercer grado, y deseen de forma voluntaria ser entrevistadas.

Se prevé que la duración de la entrevista sea de una hora aproximadamente. Las personas que acepten participar serán preguntadas por: a) su situación actual y trayectoria vital; b) cómo ha sido el cumplimiento de la parte final de la condena en régimen abierto y; c) qué impacto ha tenido la supervisión en libertad en sus vidas. La investigación no recoge ningún dato personal y, en cualquier caso, los datos personales que puedan aparecer en las entrevistas serán debidamente anonimizados siguiendo la normativa de Protección de datos de la Universidad Autónoma de Barcelona. Las entrevistas serán grabadas en audio para poder ser transcritas y analizadas. La finalidad de éstas será únicamente académica. Los resultados obtenidos podrán ser difundidos por distintos medios siempre que garantizando el anonimato de las personas entrevistadas. Los participantes podrán pedir a los investigadores información sobre el estado de la investigación o los resultados obtenidos, dirigiéndose a ellos a través de los datos de contacto que constan al final de este documento.

Las personas que acepten ser entrevistadas por esta investigación recibirán, al final de la entrevista, una compensación económica de 25 euros en efectivo y tendrán que firmar un documento con sus datos personales (Nombre y apellidos

y Documento de identidad) para acreditar que han recibido la compensación económica.

CONSENTIMIENTO INFORMADO

Yo, _____, con DNI/ NIE/ Pasaporte _____
declaro que:

- He leído la información sobre el proyecto de investigación y he tenido la oportunidad de hacer todas las preguntas que he deseado para entenderlo.
- Estoy de acuerdo y acepto participar voluntariamente en la investigación y he recibido una copia de este documento de consentimiento.

Firma

Annex 7. Consentiment informat professionals

En els últims anys, el grup de recerca en “Desistiment del Delicte i Polítiques de reinserció” de la Universitat Autònoma de Barcelona ha centrat la seva línia d’investigació en el paper de la supervisió en llibertat en la rehabilitació i la reinserció de les persones que surten de presó.

Seguint aquesta línia, la recerca actual, desenvolupada pel Prof. Dr. Josep Cid i la investigadora en formació, Esther De la Encarnación, té com a objectiu explorar els mecanismes que poden explicar que el pas pel tercer grau o la llibertat condicional sigui un punt d’inflexió en la vida de les persones que han complert una condemna de presó.

Per a dur a terme aquesta recerca es sol·licita la cooperació d’una mostra de 10 professionals que s’encarreguin de la supervisió de persones penades en tercer grau o llibertat condicional. Cada professional que accepti participar en la recerca haurà de seleccionar tres casos de persones que es trobin supervisant actualment i que prèviament hagin estat en segon grau i portin un mínim de 6 mesos en tercer grau o llibertat condicional (en total, 30 interns -homes i dones-). Tots han de ser casos d’èxit o de bona evolució i la selecció dels casos ha de ser amb els següents criteris: 1) Perfil A: primera entrada a presó abans de 25 anys, amics delinqüents i problemàtica de drogues; 2) Perfil B: un dels factors del perfil A i; 3) Perfil C, Cap dels factors del perfil A.

A més de la selecció dels casos, la participació dels professionals en aquesta recerca implica la proposta inicial de participar en la recerca a les persones penades seleccionades i la realització d’una entrevista individual amb l’equip de recerca. Es preveu que la durada de l’entrevista sigui d’una hora aproximadament i les persones que acceptin participar seran preguntades per: a) el funcionament del sistema de tercer grau o llibertat condicional; b) la seva experiència com a professionals de la supervisió en règim obert i; c) la seva opinió sobre l’impacte de la supervisió en el procés de reinserció. La recerca no recull cap dada personal de les persones condemnades i, en tot cas, les dades personals que puguin aparèixer en les entrevistes seran degudament anonimitzades seguint la normativa de Protecció de dades de la Universitat Autònoma de Barcelona. Les entrevistes seran gravades en àudio per poder ser

transcrites i analitzades. La finalitat d'aquestes serà únicament acadèmica. Els resultats obtinguts podran ser difosos per diferents mitjans sempre que es garanteixi l'anonimat de les persones entrevistades. Les persones participants podran demanar als investigadors informació sobre l'estat de la recerca o els resultats obtinguts, dirigint-se a ells a través de les dades de contacte que consten al final d'aquest document.

CONSENTIMENT INFORMAT

Jo, _____, amb DNI _____ declaro que:

- He llegit la informació sobre el projecte de recerca i he tingut l'oportunitat de fer totes les preguntes que he desitjat per entendre'l.
- Estic d'acord i accepto participar voluntàriament en la recerca i he rebut una còpia d'aquest document de consentiment.

Signatura